

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra biblických věd a starých jazyků

Bc. Jana Sluková

Kristova oběť – paradigma života jako
pravé bohoslužby

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Mireia Ryšková, Dr. theol.

Praha 2023

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Brně dne 6. 5. 2023

Jana Sluková

Bibliografická citace

Kristova oběť – paradigma života jako pravé bohoslužby [rukopis]: diplomová práce / Jana Sluková; vedoucí práce: doc. PhDr. Mireia Ryšková, Dr. theol. -- Praha, 2023. -- 73 s.

Anotace

Cílem práce je na základě studia biblických textů přiblížit Kristovu oběť jako příklad a vzor pro život křesťana. Práce je rozčleněna na kapitoly, z nichž první rozebírá, co je oběť, k čemu slouží, jaký může mít charakter a jak souvisí bohoslužba ve Starém i Novém zákoně s přinášením oběti. Druhá kapitola se zaměřuje na starozákonní oběti, vývoj obětních obřadů, nakládání s obětními dary a objasňuje význam obětí přinášených Bohu ve Starém zákoně. Třetí kapitola věnuje pozornost předobrazům Kristovy oběti ve Starém zákoně a čtvrtá se podrobně zabývá Ježíšovou obětí, která začíná již jeho vtělením a vrcholí smrtí na kříži. Pátá kapitola hledá v novozákonních listech a žalmech, jak lze konkrétně v každodenním životě Ježíše následovat. Kristus je vzorem a obrazem, podle nějž byl stvořen člověk. Přijal lidské tělo, aby lidem sloužil a aby jim na sobě ukázal, jak vypadá život zaměřený na uskutečnění dobra druhých. Křesťan je pozván Krista následovat a má šanci udělat to tím lépe, čím hlouběji smyslu jeho oběti porozumí. K tomu se práce snaží přispět.

Klíčová slova

oběť, bohoslužba, dar, láska, sebeobětování, služba, Ježíš Kristus, Starý zákon, Nový zákon

Christ's Sacrifice – The Paradigm of Life as True Worship

Abstract

The aim of the work is to present Christ's sacrifice as an example and model for the Christian life on the basis of the study of biblical texts. The thesis is divided into chapters, the first of which discusses what a sacrifice is, what it is for, what its character may be, and how worship in the Old and New Testaments is related to the offering of sacrifice. The second chapter focuses on Old Testament sacrifices, the development of sacrificial rites, the handling of sacrificial gifts, and explains the meaning of sacrifices offered to God in the Old Testament. The third chapter gives attention to the prefigurations of Christ's sacrifice in the Old Testament, and the fourth deals in detail with Jesus' sacrifice, which begins with his incarnation and culminates in his death on the cross. The fifth chapter looks to the New Testament letters and psalms for concrete ways to follow Jesus in daily life. Christ is the pattern and image after which man was created. He took on human flesh to serve people and to show them in himself what a life focused on the good of others looks like. The Christian is called to follow Christ and has a chance to do so the more deeply he understands the meaning of his sacrifice. This is what the work seeks to contribute to.

Keywords

sacrifice, worship, gift, love, self-sacrifice, service, Jesus Christ, Old Testament, New Testament

Počet znaků (včetně mezer): 138 838

Poděkování

Děkuji paní doc. PhDr. Mireie Ryškové, Dr. theol. za laskavé vedení mé práce. Dále děkuji za podporu své rodině, kolegům a přátelům. Zvláštní poděkování patří mému manželovi za jeho trpělivé povzbuzování, které mi pomohlo práci dokončit.

Obsah

Úvod.....	11
1. Oběť a bohoslužba.....	12
1.1. Oběť.....	12
1.2. Bohoslužba.....	14
2. Oběť ve Starém zákoně.....	17
2.1. Historická období a vývoj obětního obřadu.....	17
2.2. Druhy obětí.....	17
2.3. Nakládání s obětními dary.....	19
2.4. Význam a účel starozákonních obětí.....	20
3. Starozákonní předobrazy Kristovy oběti.....	21
3.1. Abrahám a Izák – obětování milovaného syna.....	21
3.2. Pascha – beránkova krev předobrazem oběti pravého Beránka.....	22
3.3. Píseň o Božím služebníkovi – oběť Spravedlivého.....	25
4. Kristova oběť.....	29
4.1. Vtělení – kenoze Božího Syna.....	29
4.2. Ježíšův křest: Boží Beránek určený k oběti.....	36
4.3. Ježíšova pokušení a zkoušky mají podobu oběti.....	38
4.4. Ježíšova veřejná činnost: Učení o lásce, odpuštění a oběti.....	40
4.5. Poslední večeře.....	42
4.6. Ježíšova oběť na kříži.....	48
4.7. Jedinečnost a účinnost Kristovy oběti.....	51
5. Přinášejte sami sebe jako oběť.....	54
5.1. Křest – smrt starého a vzkříšení nového člověka (Řím 6,4-5; Kol 2,12).....	55
5.2. Kristova dokonalá oběť – vzor k následování (Ef 5,1-2; Řím 12,1).....	57
5.3. Oběť „zkroušeného srdce“ (Žl 51,17-19).....	59
5.4. Oběť díky a chvály Bohu (Žid 13,15; Ef 5,18-20).....	60
5.5. Oběť služby bližním (Žid 13,16).....	61
Závěr.....	63
Seznam použitých zkratk.....	67
Seznam literatury.....	69

Úvod

Kristova oběť je zdrojem života křesťana, vycházejí z ní svátosti, umožňuje znovuzrození, očištění a spojení s Bohem. Život křesťana je kromě velkých a radostných okamžiků naplněn také mnoha všedními událostmi a činnostmi, starostmi a trápením. Pro tyto situace je užitečné mít před očima Ježíše, který tím vším prošel a ničeho z toho nebyl ušetřen. Cílem práce je na základě studia biblických textů přiblížit Kristovu oběť jako příklad a vzor pro život křesťana.

Metodicky je práce rozdělena do dvou hlavních částí. Úvodní má studijní charakter, představuje základní pojmy a důležitá místa v textu Starého i Nového zákona, která souvisejí s tématem oběti a bohoslužby. Využívá k tomu komentáře a výklady publikované v odborné literatuře. Základní tezí práce je myšlenka, že každodenní život křesťana může být obětí, druhem bohoslužby, v níž člověk svým sebedarováním Bohu a druhým lidem následuje Ježíše Krista.

K rozvinutí a potvrzení této myšlenky je v další části práce využit biblický text, a to jak ze Starého zákona, tak z evangelií a z listů Nového zákona. Ověření správnosti prezentovaných tvrzení je provedeno využitím více míst v Písmu, také je přihlédnuto k názorům publikovaným v odborné literatuře a v dokumentech církevního magisteria.

Práce je rozčleněna na kapitoly, z nichž první postupně rozebírá, co je oběť, k čemu slouží, jaký může mít charakter a jak souvisí bohoslužba ve Starém i Novém zákoně s přinášením oběti. Druhá kapitola se zaměřuje na starozákonní oběti, vývoj obětních obřadů, nakládání s obětními dary a objasňuje význam obětí přinášených Bohu ve Starém zákoně. Třetí kapitola krátce věnuje pozornost třem předobrazům Kristovy oběti ve Starém zákoně a čtvrtá se podrobně zabývá Ježíšovu obětí, která začíná již jeho vtělením a vrcholí smrtí na kříži. Pátá kapitola hledá v novozákonních listech a žalmech, jak lze konkrétně v každodenním životě Ježíše následovat. Kristus je vzorem, je obrazem, podle něžž byl stvořen člověk. Přijal lidské tělo, aby v těle mohl lidem sloužit a aby jim na sobě ukázal, jak vypadá život zaměřený na uskutečnění dobra druhých. Křesťan je pozván Krista následovat a má šanci udělat to tím lépe, čím hlouběji smyslu jeho oběti porozumí.

1. Oběť a bohoslužba

Pojmy oběť a bohoslužba tvoří důležité stavební kameny této práce. Proto je vhodné připomenout si jejich obsah a podívat se na různé významy, které jim bývají přisuzovány.

1.1. Oběť

Slovo oběť má řadu významů, je snadné se o tom přesvědčit nahlédnutím do literatury. Podle profánních zdrojů bývá oběť v obecném smyslu nejčastěji chápána jako dar, úkon, námaha dávaná ve prospěch jiného člověka, lidí či božstva, případně průvodní řeč nebo modlitba, jíž dárce doprovází svůj dar při předávání obdarovanému. Důležité rysy oběti jsou dobrovolnost – nepovinnost a také vědomí závislosti, jež vede dárce k prokazování úcty, lásky, vděčnosti, případně k usmiřování hněvu, snaze naklonit si a pohnout ku pomoci nebo k odvrácení zla toho, jemuž je oběť přinášena.¹

Čtyři odlišné významy slova nabízí Slovník současné češtiny Lingea. Oběť je podle něj:

1. kdo nebo co podlehlo, podléhá nějakému zhoubnému účinku,
2. nezištný čin ve prospěch druhých za cenu vlastní újmy,
3. dar (osoba, zvíře, věc) zaslíbený božstvu a přinášený jako dík, oslava, prosba,
4. obřad, při kterém se slavnostně tento dar odevzdává.²

Kromě zajímavostí v podobě významových posunů je u staršího i u zcela současného popisu nápadný odkaz na náboženský význam oběti, a to i když byly použity informační zdroje zcela světské – nenáboženské. Chápání oběti jako náboženského úkonu ve vztahu k božstvu či Bohu je velmi hluboce zakořeněno v historické paměti lidí. Stále je to tradiční pojem, jehož původní význam nevyrchal a ani nebyl s konečnou platností předefinován novým obsahem, i když také přijal významy nové, paralelní či přenesené.

Pojem oběť znají a používají všechna tradiční velká náboženství: židovství, islám, hinduismus, buddhismus i křesťanství. Křesťanské slovníky se o něm vyjadřují takto:

1 Srov. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Díl 18, Navary-Oživnutí*. Praha: J. Otto, 1902, s. 534.

2 *Slovník současné češtiny*. Lingea, 2018 [2022-10-29]. <<https://www.nechybujete.cz/slovník-soucasne-cestiny/ob%C4%9B%C5%A5>>.

Podstatou oběti je snaha působit na božstvo, aby utvrdilo a rozmnožilo život, popřípadě snaha doprovodit modlitbu účinným prostředkem a vyjádřit pocity díky a vděčnosti.³

OBĚT Rituální úkon uctívání, který je téměř všeobecně doložen ve starověkých náboženstvích. Oběť je v dějinách lidské kultury tak všudypřítomná, že ji křesťanská teologie považuje za předpis přirozeného zákona [...]. V biblickém náboženství dominuje praktikování obětí v mnoha rozmanitých podobách. V celém Starém i Novém zákoně je oběť jedním z hlavních prostředků k potvrzení, obnovení a napravení vztahového pouta mezi Bohem a jeho lidem.⁴

Oběť je akt, v němž člověk jako zástupce kultické obce k tomu zmocněný proměňuje viditelný dar kultickým obřadem tak, že ho tím vyjímá z profánního užívání, přenáší do oblasti „posvátného“ a odevzdává Bohu jako vyjádření vlastního klanějícího se sebeodevzdání svatému Bohu. Bohem přijatá a posvěcená oběť se při obětní hostině kultické obce stává znamením milostiplné vůle Boží ke společenství s člověkem. Právě v Novém zákoně může celý kultický proces [...] být pouze symbolem klanějícího se sebeodevzdání člověka lásce k Bohu a k bližnímu i jejího milostiplného přijetí Bohem.⁵

Katolická teologie nemá jednotný názor na to, zda obětní dar musí být nutně zničen, aby se tím vyjádřilo, že hříšník zasluhuje smrt, nebo jde jen o vedlejší rys při oběti. Oběť může nabývat i podobu chvály, díky, klanění Bohu, prosby či snahy o smíření.⁶

Buddhismus a křesťanství ve srovnání s ostatními velkými náboženstvími mají k oběti poněkud odlišný přístup. Kristově oběti a křesťanskému pojetí bude věnována pozornost v dalších kapitolách. Co se týká buddhismu, ten se od ostatních náboženství odlišuje mimo jiné v pohledu na maso a krev. Zakazuje jíst maso a prohlašuje zvířecí oběti za zločinné, protože jsou doprovázeny zabitím nevinného tvora. Např. Ašókovy edikty⁷ ze 3. stol. př. Kr. nedovolují zabíjet zvířata ani pro účely oběti a doporučují respektovat posvátnost života. Podrobněji o tom dále píše Kadiri:

Místo toho, aby buddhisté zabíjeli zvířata pro oběti, věří v sebeobětování, kdy se bódhisattva obětuje, aby zachránil ostatní. [...] zdokonaluje se ne tím, že obětuje druhého místo sebe, ale tím, že se obětuje pro dobro druhých. [...] Neobětuje se proto, aby potěšil božstvo [...], ale aby přinesl spásu jiným živým bytostem. To se svým způsobem podobá křesťanství, kde se Kristus obětoval na kříži kvůli spáse lidstva, což je považováno za zástupnou oběť.⁸

3 NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 2., zcela přepracované a rozšířené vydání. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1956, s. 517.

4 *Catholic Bible dictionary*. 1. vyd. New York: Doubleday, 2009. (Přel. aut.)

5 RAHNER, Karl – VORGRIMLER, Herbert. *Teologický slovník*. Vydání druhé, revidované, ve Vyšehradu první. Praha: Vyšehrad, 2009, s. 258.

6 Srov. tamtéž.

7 Ašókovy edikty v podobě nápisů vytesaných do kamenných sloupů jsou považovány za důležitý historický pramen a doklad existence buddhistického učení ve starověku. Srov. *Ašóka* [2023-02-18]. <<https://www.buddhismus.cz/asoka.html>>.

Přes podobnost v přístupu je mezi obětí v buddhismu a Kristovou obětí rozdíl v prioritách cíle, k němuž oběť nakonec směřuje. Dokládá to opět rozbor provedený Kadirim:

Obě tradice uvažují o oběti pro druhé, ale na oběť pohlížejí a praktikují ji odlišně. Kristus se nechal svým nepřítelem zabít, aby tak zachránil lidstvo, zatímco bódhisattva dává přednost tomu, aby zůstal na tomto světě, aby sloužil živým bytostem a pomohl jim získat osvícení, místo toho, aby byl Buddhou.⁹

Výrazem „bódhisattva“ se myslí „bytost, která se soucitně zdržuje vstupu do nirvány, aby zachránila ostatní, a je uctívána jako božstvo v mahájánovém buddhismu“¹⁰ nebo „v buddhismu ten, kdo hledá probuzení (bódhi) – tedy jedinec na cestě stát se buddhou.“¹¹

1.2. Bohoslužba

Bohoslužba tvoří jakýsi most mezi Bohem a člověkem. V biblickém podání je iniciátorem vztahu Bůh, který se zjevuje člověku. Odpovědí člověka je bohoslužba, při níž se člověk s celým společenstvím Bohu klaní.

Starozákonní bohoslužba Izraele měla svoji dynamiku, pracovala s trojím časem: S minulostí, když připomínala a oslavovala mocné Boží skutky a významné události. Tím je přesazovala do druhého času – přítomnosti, v níž pak obnovovala smlouvu. Třetím časem byla budoucnost, do níž směřovalo očekávání „dne, kdy Bůh nastolí své království“.¹² Posilovala se tak naděje, že osvobozený Izrael se všemi národy bude vzdávat poctu a oslavovat jediného pravého Boha. Budoucnost je časem, v němž vyvolený národ ve Starém zákoně očekává zásah Boží do dějin nebo zaslíbení, jímž bude podle proroka Izajáše hostina uspořádaná Hospodinem pro všechny národy, srov. Iz 25,6.

Ježíš svým příchodem starou bohoslužbu naplňuje a ukončuje. Současně ji překonává. Předpovídá, že starý chrám bude brzy zbořen a novým chrámem se stane

8 KADIRI, Abdelfattah. *The Concept of Sacrifice in Buddhism* (2016) [2023-02-18]. <https://www.academia.edu/31255665/THE_CONCEPT_OF_SACRIFICE_IN_BUDDHISM>, s. 3–6. (Přel. aut.)

9 Tamtéž, s. 6. (Přel. aut.)

10 *Bodhisattva*. Merriam-Webster Dictionary [2023-02-18]. <<https://www.merriam-webster.com/dictionary/bodhisattva>>. (Přel. aut.)

11 *Bodhisattva*. Encyclopedia Britannica [2023-02-18]. <<https://www.britannica.com/topic/bodhisattva>>. (Přel. aut.)

12 LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. 5. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1991, s. 36.

jeho vzkříšené tělo. Novozákonní bohoslužba se vyznačuje třemi rozměry, v nichž lze nalézt jistou paralelu ke trojímu času bohoslužby starozákonní. Opět jsou to „Boží čin v minulosti, jeho zpřítomnění a výhled do budoucnosti.“

První rozměr představuje minulá událost, která je připomínána. Je to Kristova oběť za naši spásu. Plody této události jsou vzkříšení a seslání Ducha. Tím, že se můžeme účastnit eucharistie, dostáváme od Krista prostředky jak získat ovoce jeho oběti na kříži.

Druhým rozměrem – současností – je společenství připravující nás na budoucí věčné společenství v nebi.

Třetím rozměrem je poslední den. Tvoří tečku za bohoslužbou. Ta ohlašuje očekávaný příchod Beránka a koná se, dokud on nepřijde.¹³

Výraz liturgie (*leiturgia*) pochází z řečtiny, doslova znamená veřejná služba, veřejné dílo či konání lidu a je označením pro bohoslužbu. V řeckém překladu Starého zákona se slovem *leiturgia* myslí starozákonní kult, jehož bohoslužebné předpisy jsou soustředěny zejména v knize Leviticus. Naproti tomu texty Nového zákona bohoslužebné řády neobsahují vůbec. Novozákonní bohoslužby prvních staletí zahrnovaly eucharistii jako připomínku Ježíšovy smrti, vyznání víry, bohoslužbu slova s promluvou a různé modlitby.

K nejstarším zdrojům popisujícím slavení eucharistie a průběh nedělního shromáždění v rané církvi druhého století patří pseudoepigrafní spisek Učení dvanácti apoštolů (Didaché),¹⁴ jehož poslední redakce podle odhadu pochází někdy z konce prvního století, a sepsaná pravděpodobně po roce 150. Spis Didaché má charakter církevního řádu nebo řádu společenství a vznikl pravděpodobně jako důsledek snahy o kodifikaci pravidel pro morálku, liturgii a právo. Je orientován především dovnitř církve, na věřící. Byl dlouho považován za ztracený, k jeho znovuobjevení došlo v roce 1875 v Konstantinopoli. Naproti tomu Justin Mučedník píše svoji Apologii v podobě petice obhajující křesťany a jejich chování. Adresuje ji formálně římskému císaři, senátu a lidu, ale možná také chce poskytnout argumenty svým křesťanským souvěrcům. Popis průběhu bohoslužebných shromáždění tvoří jen závěrečný doplněk delšího spisu a je psán z pozice běžného účastníka shromáždění. Na rozdíl od Didaché

13 Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, s. 35–38.

14 Srov. *Didaché - Učení Pána, hlásané národům dvanácti apoštolů*. Revue Theofil - revue pro život z víry. (14.7.2008) [2023-03-26]. <<https://revue.theofil.cz/revue-clanek.php?clanek=338>>.

je Justinova Apologie orientována vně, mimo církve.¹⁵ V obou dokumentech jsou popsány jen některé části tehdejšího způsobu slavení bohoslužeb, což nutně neznámá, že v té době ještě neexistovaly žádné tradice a ustálené způsoby konání liturgie. Závazné liturgické předpisy pro celou bohoslužbu se pak začínají uplatňovat kolem roku 600 po Kristu.¹⁶

15 Srov. FIALOVÁ, Radka. *Dvě zprávy o raně křesťanské liturgii. Pokus o analýzu narativní struktury* (2014) [2023-02-18]. <https://web.etf.cuni.cz/ETFN-906-version1-dve_zpravy_o_rane_krestanske_liturgii___fialova.pdf>.

16 Srov. RAHNER, Karl – VORGRIMLER, Herbert. *Teologický slovník*, s. 199–200.

2. Oběť ve Starém zákoně

2.1. Historická období a vývoj obětního obřadu

Význam a chápání oběti v Starém zákoně lze rozdělit na několik období, která mají svůj odraz v biblickém textu.¹⁷

V **období praotců** jsou v Písmu v Gn 4,3–5 uváděny oběti přinášené Kainem a Ábelem a také je zaznamenána Noemova zápalná oběť v Gn 8,20. Tento verš je současně prvním místem v Bibli, v němž je zmínka o vybudování a použití obětního oltáře. Důvodem oběti je bohopocta, vděčnost a snaha o smíření.

Kmenové období, které biblická tradice řadí do doby Mojžíšovy, ale podle jiných autorů začíná až po vstupu Izraele do zaslíbené země,¹⁸ mělo pravidelné slavnosti provázené oběťmi. Patřil k nim hod beránka ustanovený v Ex 12,11 a připomínaný např. v Lv 23,5, a také slavnosti spojené s oběťmi při obnovování smlouvy podle Ex 24,1–8; Dt 27,1–7 a dalších míst. Krev prolitá při oběti potvrzovala smlouvu, jindy měla odvrátit zlo. Oběti sloužily jako výraz pokání při válkách nebo pohromách, jako symbol zasvěcení apod.

Doba království je charakteristická obětováním v chrámu. Oběti podle 1 Král 9,25 pravidelně několikrát do roka přinášel král, ale zřejmě nebyly jediné. Na časté – denní oběti a oběti lidu se dá usuzovat z 2 Král 16,15. Oběti byly přinášeny jako díkůvzdání, pokání a vyjadřovaly radost z odpuštění. V tomto období se u proroků vyskytují kritické hlasy proti obětem, např. Iz 1,11–17 nebo Am 4,4. Pravděpodobně se nejedná o odsouzení obětí jako takových, ale buď o kritiku svévolně pozměněných obětních řádů – praxi modlářství (srov. Jer 19,4), magie, obětování dětí (srov. Ez 16,21) apod. – nebo že oběti nebyly doprovázeny odpovídajícím kajícím smýšlením.

Poexilní období znamenalo hlubší poznání hříchu. Oběti jsou spojené s radostí (srov. Ekd 6,16–18) a pokáním.

2.2. Druhy obětí

Podle knihy Leviticus je možné rozlišit více druhů obětí:

1. **Zápalná** (Lv 1,3) – celopal; dobytče z bravu nebo skotu, samec

17 K rozdělení historických období obětí ve SZ srov. *Nový biblický slovník*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 1996, s. 676.

18 Srov. tamtéž.

2. **Přídavná** (Lv 2,1) – dary země; bílá mouka s olejem a kadidlem nebo pečené nekvašené bochánky a oplatky nebo pokrm z bílé mouky zadělaný olejem a připravený na pánvi či v kotlíku
3. **Pokojná** (Lv 3,1) – oběť společenství – slavnost, hostina; býk, kráva nebo jehně
4. **Za hřích** (Lv 4,3.13-14.22-23.27-28) – býček, kozel, koza, jehně
5. **Za různá provinění** (Lv 5,5–8) – napravení viny včetně nechtěné; ovce, koza kůzle, hrdličky, holoubata, beran, náhrada způsobené škody

Zvláštním druhem oběti je obřad během Dne smíření, svátku Jom kipur, jak jej popisuje kapitola Lv 16. Při něm jsou Hospodinu obětováni beran jako zápalná oběť, jeden ze dvou kozlů určených jako oběť za hřích a býček jako oběť za hřích kněží. Na hlavu nezabitého kozla, zbylého ze dvou při losování, jsou pak symbolicky vložena všechna přestoupení a nepravosti izraelského lidu. Tento kozel určený pro Azázela¹⁹ je potom vyhnán do pouště. Spolu se spálením zbytků oběti venku za táborem, s vypráním šatů a umytím těla těch, kdo se přímo podíleli na vykonání oběti, jsou tím dokončeny smířící očistné obřady. Lid tak bude před Hospodinem očištěn ode všech hříchů.

Samotný obětní obřad prodělává v historii vyvoleného národa významné změny. V počátcích je obětní rituál velmi jednoduchý, vychází z kočovného způsobu života, při němž se často mění místa pobytu, a proto jsou budovány jen jednoduché oltáře z neopracovaných kamenů,²⁰ svatostánek je přenosný a za oběť jsou přinášena zvířata, případně plody země. Dosud není stanoven kněz jako zvláštní k tomu určený služebník; obřadníkem je rodový či kmenový náčelník, pro stát je jím král.²¹ Poměrně záhy jsou však ke kněžské službě vyčleněni kněží z kmene Lévi a následně se jediným místem pro bohoslužbu stává chrám.²²

S postupující dobou se počet obětí zvětšuje a pro jejich jednotlivé druhy se začínají lišit způsoby vykonávání obřadů. Projevuje se v tom změna způsobu života od pastevectví k zemědělství a působení nově se vytvářející třídy kněží. Uplatňuje se také kulturní vliv

19 Význam slova Azazel je nejasný, byl předmětem sporu již v dobách talmudských mudrců. Různé výklady mu připisují jméno místa (hory či oblasti skal), kam byl kozel poslán, jméno nějaké moci, nadpřirozené síly nebo démona a existují i další odlišné výklady. Srov. *Azazel*. Virtual Jewish Library (2022-04-08). <<https://www.jewishvirtuallibrary.org/azazel>>.

20 Srov. např. instrukce pro oltář po přechodu Jordánu v Dt 27,1-6.

21 Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, s. 282.

22 Srov. Ex 28,1–3; Nu 3,6-9; Dt 21,5; 33,8; Sd 17,9–13.

okolních národů, který je postupně očišťován. Zděděný pohanský bohoslužebný obsah se mění, zaměřuje se k pravému Bohu.²³

Rozbor textu obětních obřadů v knize Leviticus a příkladů přinášení obětí v knihách Exodus, Numeri a Ezdráš poskytuje další rozlišení. Je tam uvedena celá řada variant, z nichž některé (např. suchá – smažená) nebyly přinášeny samostatně, ale jen ve spojení s dalšími druhy obětí. V podrobnějším přehledu se tak vyskytuje oběť dobrovolná *n^edábá*,²⁴ chvály *tódá*,²⁵ mokrá, tj. úlitba *nesek*,²⁶ ohnivá *'iššé*,²⁷ pokojná *š^elámím*,²⁸ suchá (smažená) *minchá*,²⁹ večerní *minchá há'ereb*,³⁰ pozdvihování *t^erúmá*,³¹ zápalná *'ólá*³² s variantami denní zápalná, sobotní, při slavnostech a výročních svátcích, v Den smíření atd.³³

2.3. Nakládání s obětními dary

V obětních řádech lze vysledovat nejméně pět různých způsobů použití obětí podle souvislosti s oltářem. Některé byly po krátkém obřadu nebo i bez něj předány přímo kněžím, bez toho, aby byly před tím položeny na oltář či před něj. Další byly také určeny celé pro kněze, ale nejprve byly položeny před oltář. Týkalo se to oběti prvotin, jak o tom píše Dt 26,1–11. Třetí typ byla zvířata poražená a následně částečně spálená na oltáři, částečně snědená kněžími a lidmi přinášejícími oběť. Čtvrtý druh zacházení s obětími byl podobný předchozímu s jednou výjimkou – nespálenou část konzumovali výlučně kněží; týkalo se to obětí za hřích a za vinu. A konečně zápalné oběti – celopaly byly úplně spáleny na oltáři.³⁴ Poprvé je tento druh oběti v Písmu popsán jako díkůvzdání po skončení potopy v Gn 8,20,³⁵ obětní řád pro pravidelné

23 Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, s. 282.

24 Srov. Lv 23,8.

25 Srov. Lv 7,12.

26 Srov. Lv 23,18.

27 Srov. Ex 29,18.

28 Srov. Lv 3,1.

29 Srov. Lv2; 6,14–15.

30 Srov. Ezd 9,4.

31 Srov. Ex 25,2.

32 Srov. Gn 8,20; Lv 3.

33 Srov. NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. s. 518–519.

34 Srov. tamtéž, s. 520.

35 Srov. tamtéž, s. 519.

vykonávání je pak podrobně stanoven v kapitole Lv 1 s dalšími upřesněními např. v Lv 5,7–10; Lv 6,2–6.

2.4. Význam a účel starozákonních obětí

Oběti ve starověkém Izraeli obecně vyjadřovaly vděčnost Bohu za jeho dary a jednání.³⁶ Vycházelo se při tom z víry, že všechno pochází od něj a vděčnost je na místě. K dalším důležitým motivům pro přinášení obětí patřilo usmíření Hospodina,³⁷ vyjádření radosti,³⁸ posvěcení,³⁹ očištění,⁴⁰ obnova a zachování svatosti Božího lidu a také výraz sociální solidarity např. při oslavě Letnic podle Dt 16,10–12.

Jiné třídění zdůrazňuje tři základní podoby obětí: úplný dar při celopalu se symbolickým významem neodvolatelnosti, posvátnou obětní hostinu společenství, při níž jedna část oběti byla darována Bohu a druhá se stala potravou pro stolovníky, a smírnou oběť zahlazující viny.⁴¹

Hospodin rozlišuje hodnotu obětí, některé jsou mu příjemné (např. Ábelova, popsána v Gn 4,3–5; dále Ž 50,18–21; Pš 14,9b; 15,8b; Iz 56,6b–7), jiné odmítá (oběť Kainova v Gn 4,3–5; Jer 6,20; 14,10–12; Oz 8,13; 9,1–4; Pš 14,9a; 15,8a; Am 5,22 v kontextu Am 5,10–12; Mal 1,13–14; 2,13–14). Oběť hodnotí ne podle vnějšího rituálu či podle lidsky měřené hodnoty daru, ale podle vnitřního postoje toho, kdo oběť přináší. Dobře vycítí a oškliví si zisťnost či snahu o manipulaci, jež se projevovaly při obětech přinášených okolními národy pohanským božstvům. Ale zkroušený duch, zkroušené a pokorné srdce jsou to, čím Bůh nepohrdá (srov. Žl 51,18–21), poslušnost oceňuje více než oběť (srov. 1 Sam 15,22). V těch, kdo milují milosrdenství a zachovávají právo, má zalíbení spíše než v tisících obětí zvířat a potocích oleje (srov. Mich 6,7–8). Tím vším se starozákonní oběť podstatně odlišovala od pohanských obětí.

36 Srov. Lv 7,11–12; 22,29.

37 Srov. Lv 23,27–28; Ex 30,10; Lv 4,27.35.

38 Srov. Dt 27,6–7.

39 Srov. Ex 29,19–21; Lv 5,15–16.

40 Srov. Lv 12,6–7; +14,19; 16,29–34.

41 Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, s. 282.

3. Starozákonní předobrazy Kristovy oběti

3.1. Abrahám a Izák – obětování milovaného syna

Ve dvacáté druhé kapitole knihy Genesis vrcholí příběh Abraháma, který je prototypem člověka, jenž se rozhodne ve víře následovat Boží povolání. Vyvolení Abraháma Bůh doprovází zaslíbením země a potomstva (srov. Gn 12,1–7; 13,15nn; 15,18; 17,8). Po více než dvaceti letech a řadě peripetií se Abrahamovi ve věku 100 let narodí zaslíbený syn Izák (srov. Gn 21,2–5). A přichází zkouška od Hospodina: Abrahám mu má svého milovaného, dlouho očekávaného, jediného syna obětovat (srov. Gn 22,1–2).

Izákova oběť je jedním z předobrazů oběti Krista. V příběhu Izáka a Ježíše lze nalézt řadu podobností: oba jsou děti Božího zaslíbení, nadpřirozeně počati, oba poslušně přinášejí oběť. Především v Matoušově evangeliu určeném křesťanům se židovskými kořeny, kterým byly starozákonní texty důvěrně známy, lze nalézt řadu míst s narážkami na text Gn 22. Již v prvním verši první kapitoly Matouš Ježíše identifikuje s Izákem: „Rodokmen Ježíše Krista, syna Davidova, syna Abrahamova“ (Mt 1,1). Hlas z nebe „toto je můj milovaný syn“, který zaznívá při Ježíšově křtu (srov. Mt 3,17) nebo při proměnění na hoře (srov. Mt 17,5), je jakousi ozvěnou veršů Gn 22,2.12.16, kde se v různých obměnách objevuje spojení „jediný a milovaný syn“. V getsemanské zahradě Ježíš dává svým učedníkům příkaz: „Počkejte zatím zde, já půjdu dál, abych se modlil“ (Mt 26,36). Je podobný tomu, který zaznívá v Gn 22,5: „řekl [Abrahám] služebníkům: „Počkejte tu s oslem, já s chlapcem půjdeme dále, vzdáme poctu Bohu a pak se k vám vrátíme“. Epizoda, kdy Ježíš chce mečem bránit jeden z učedníků před ozbrojeným zástupem, Ježíš to odmítá a varuje před osudem těch, „kdo se chápou meče“ (Mt 26,47–52), připomíná scénu, při níž v posledním okamžiku zadrží Abrahamovu ruku anděl a zabrání mu ve vykonání obětního úkonu nad Izákem (srov. Gn 22,10–12). Tak jako otec Abrahám vzal nůž, aby obětoval svého syna Izáka, nebeský Otec dovolil, aby „dav s meči a holemi“ zajal jeho milovaného Syna, aby byl obětován „podle Písma“ (srov. Mt 26,47–56).⁴²

Podobná narážka na Izákovu oběť se nachází v listu Římanům 8,32: „On neušetřil svého vlastního Syna, ale za nás za všechny jej vydal; ...“ Oběť Syna znamená pro ty, kteří „jsou v Kristu Ježíši“ (8,1) vysvobození z otroctví hříchu k životu podle „zákona

⁴² Srov. GREEN, Joel B. – BROWN, Jeannine K. – PERRIN, Nicholas. *Dictionary of Jesus and the Gospels*. Second edition. Downers Grove, IL: IVP Academic, 2013, s. 3–4.

Ducha“ (8,2). Pavel se v uvedeném silně emocionálně podbarveném výroku snaží získat srdce věřících, aby jednou provždy přestali pochybovat o velikosti Otcovy lásky k jeho dětem. Bůh je provždy na jejich straně. To, že daruje sám sebe ve svém milovaném Synu a obětuje naprosto vše pro spásu člověka, je zárukou, že spolu se Synem nám daruje i všechno ostatní (srov. 8,32). Bůh je věrný, od jeho lásky nás nic nemůže odloučit (srov. 8,39).⁴³

Vedle již zmíněného odkazu v Řím 8,32 uvádí také apoštol Jakub Abrahámův postoj jako jeden z příkladů víry, která se realizuje skutkem (srov. Jak 2,21–22). I když lze namítnout, že skutek oběti nebyl dokonán, Abraháмова oběť byla uskutečněna už jeho pevným rozhodnutím být poslušný Hospodinovu příkazu. Autor listu Židům to formuluje: „Vírou Abraham obětoval Izáka“ (Žd 11,17 podle ČSP), tj. důvěřoval Hospodinu, že má dost moci, aby své zaslíbení o četném Abrahámově potomstvu splnil. Lze říci, že Izák je předobrazem Kristovy oběti v nedokonalém smyslu, protože Bůh ji vykonal dokonale ve svém vlastním Synu.⁴⁴

Abrahám v této zkoušce ukázal, že je mu poslušnost Bohu nade vše. Tak jako poslechl Boží volání, aby vyšel ze svého otcovského domu k zaslíbené zemi a dokázal opustit svou minulost (srov. Gn 12,1), je poslušný i nyní, když je v sázce jeho budoucnost. A Bůh, který v rozhodném okamžiku zasáhne, ukazuje Abrahámovi, že je ten, který se ujímá zkoušených. Abrahám místo jediného milovaného syna může obětovat berana, který uvízl opodál ve křoví, a dává místu své zkoušky, ve které se zároveň setkává s Boží věrností a péčí, jméno „Jahve se stará“ (Gn 22,14 podle JB).⁴⁵ Beran, který byl zástupně obětován za Izáka, je předobrazem Beránka Božího. Toho si Bůh ve své prozřetelnosti již „vyhlédl“, jak Abrahám předznamenal v odpovědi na Izákovu otázku (srov. Gn 22,8), aby díky jeho oběti měli budoucnost – život věčný – všichni, kteří ho vírou přijmou.

3.2. Pascha – beránkova krev předobrazem oběti pravého Beránka

Židovský svátek *Pascha* (aramejsky), *Pesach* (hebrejsky), který v přeneseném slova smyslu znamená „přejítí“, „přechod“, „překročení“, připomíná významnou událost

43 Srov. HAHN, Scott. *Romans*. Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2017, s. 144–145.

44 BROŽ, Jaroslav. *List Židům*. Praha: Centrum biblických studií: Česká biblická společnost, 2015, s. 179.

45 Srov. STAROZÁKONNÍ PŘEKLADATELSKÁ KOMISE. *Výklady ke Starému Zákonu. I. ZÁKON, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium*. Praha: Kalich, 1991, s. 110–112.

v dějinách Izraele, kdy Hospodin osvobodil svůj vyvolený lid z područí egyptského faraona. Název svátku poukazuje na poslední z řady Božích ran, kterou zasáhl domy Egyptanů a pobil všechny prvorozené, zatímco domy Izraelitů „přešel“ bez povšimnutí (Ex 12,13).⁴⁶

Před odchodem z Egypta dává Hospodin Mojžíšovi a Áronovi pokyny k přípravě pesachové večeře, kterou bude slavit každá rodina (srov. Ex 12). Pro tento účel si má každá domácnost opatřit beránka, samce, rok starého, který na sobě nemá žádný defekt – je bez vady (srov. Ex 12,3–5). Tento beránek má být obětován tak, aby mu přitom nebyla zlomena ani jedna kost (srov. Ex 12,46), tedy celý, bez toho, aby se jakýmkoliv způsobem narušila jeho dokonalost. Poté se mají beránkovou krví natřít veřeje a nadpraží dveří u domů všech Izraelitů (srov. Ex 12,7). Krev na dveřích má pak sloužit jako znamení pro anděla zhoubce, aby přešel domy Izraelitů a nezpůsobil jim žádnou zkázu. Po všech těchto úkonech měl být beránek konzumován spolu s nekvašenými chleby a hořkými bylinami. Velikonoční oběť nebyla dokonána usmrcením beránka, ale teprve poté, co bylo zkonzumováno jeho maso. Nekvašené chleby byly znamením spěchu, ve kterém Izraelité Egypt opouštěli, hořké byliny připomínaly utrpení egyptského otroctví. Podle Hospodinových instrukcí nemají být události noci, kdy je vyvedl z Egypta, jednorázovou záležitostí, ale „pamětním dnem“, „slavností Hospodina“, kterou si budou provždy Izraelité připomínat Boží záchranu skrze Mojžíše (srov. Ex 12,14; Ex 13,1–10; Dt 16,1).⁴⁷

Beránek zabitý při paschální oběti zemřel místo prvorozence v domě, jeho smrt byla výkupným a jeho krev na veřejích a nadpraží domu byla znamením záchranu pro obyvatele domu. Prvorození synové Izraele tak byli Bohem zachráněni a také posvěceni. Stali se „královstvím kněží a svatým národem“ (Ex 19,6), národem, o němž Bůh řekl, že to „je můj prvorozený syn“ (Ex 4,22).⁴⁸

První exodus, kdy Hospodin vyvedl Izrael z područí Egypta, byl dokončen, když Jozue přivedl dvanáct izraelských kmenů do zaslíbené země Kanaán. V tisíciletí mezi prvním exodem a narozením Ježíše postihly Boží lid dvě velké katastrofy. Roku 722 před Kristem byly do exilu Asyřany odvedeny severní izraelské kmeny (2 Král 17,6.23),

46 Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, s. 540–541.

47 Srov. PITRE, Brant. *Jesus and the Jewish Roots of the Eucharist: Unlocking the Secrets of the Last Supper*. New York: Doubleday, 2011, s. 50–58.

48 Srov. HAHN, Scott. *Hostina Beránková*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 30–31.

r. 587 př. Kr. pak skončily v babylonském zajetí kmeny jižní (2 Král 25). Tyto těžké události daly vzniknout naději, že Hospodin opět zasáhne ve prospěch svého lidu. Již Mojžíš před svou smrtí předpovídal nevěrnost Božího lidu, který kvůli své neposlušnosti přijde o zaslíbenou zemi (Dt. 4,27–28). Přesto Hospodin jednoho dne pošle nového zachránce: „Povolám jim proroka z jejich bratří, jako jsi ty. Do jeho úst vložím svá slova a on jim bude mluvit vše, co mu přikáži“ (Dt 18,18). V pozdější židovské tradici byla tato slova interpretována jako proroctví o Mesiáši – novém Mojžíšovi. Stejně jako při prvním exodu, kdy Bůh uzavřel se svým lidem smlouvu potvrzenou krví a završenou nebeskou hostinou (srov. Ex 24,5–11), uzavře Hospodin podle proroků smlouvu novou, která už nebude nikdy zrušena (srov. Jer 31,31–33). Jako vyvedl Izraele z Egypta do zaslíbené země Kanaán, při novém exodu daruje Hospodin svému lidu zemi, kterou „obdrží navěky“, z které „nebudou vykořeneáni“ (srov. Iz 60,21; Am 9,14–15). Prorok Izajáš opakovaně popisuje nový exodus jako cestu do nového Jeruzaléma (Iz 43; 49; 60), do místa radosti, kdy Hospodin „stvoří nová nebesa a novou zemi“ (srov. Iz 65,17–18).⁴⁹

Některé židovské tradice spojují svátek Pesach s příchodem Mesiáše. Vycházejí z úryvku Ex 12,42, kdy je paschální noc nazývána „nocí bdění pro Hospodina“. Tak jako při prvním exodu, kdy Hospodin zachránil Izraelity z moci faraona, uskuteční se podle této tradice budoucí spása skrze Mesiáše opět během paschální noci.⁵⁰

Podle synoptických evangelií Nového zákona slavil Ježíš poslední večeři se svými učedníky právě v noci, kdy si Židé připomínali událost Paschy a jedli velikonočního beránka (Mt 26,17–19; Mk 14,12; Lk 22,14–15). V centru liturgie tohoto svátku je tělo a krev obětovaného beránka. Ježíš při poslední večeři pronáší nad kalichem s vínem slova: „... toto jest má krev, která zpečetňuje smlouvu a prolévá se za mnohé na odpuštění hříchů“ (Mt 26,28). Slovy pronášenými nad chlebem a vínem Ježíš sám sebe přirovnává k velikonočnímu beránkovi nového exodu, je to nyní Mesiášova Pascha a Ježíš je novou obětí. Příkaz „to čiňte, kdykoliv budete pít, na mou památku“ (1 Kor 11,25) je ozvěnou Božího nařízení při prvním exodu (Ex 12,14). Ježíš dává svým učedníkům poznat, že on sám je ten neposkvrněný beránek, který bude obětován, aby druzí mohli žít.⁵¹

49 Srov. PITRE, Brant. *Jesus and the Jewish Roots of the Eucharist*, s. 23–40.

50 Srov. tamtéž, s. 66.

51 Srov. tamtéž, s. 68–73.

Ježíš dává původnímu židovskému svátku nový obsah. Tak jako Mojžíš vyvedl lid z otroctví na svobodu, Ježíš svou obětí otevřel cestu ze smrti a hříchu do života. Jako si Židé každoročně připomínají Hospodinovy velké činy, když je převedl Rudým mořem k zaslíbené zemi, křesťané slaví každé Velikonoce Kristovo vítězství nad smrtí. Ježíš, velikonoční beránek, již byl obětován, a proto je třeba „slavit svátky s nekvašenými chleby upřímnosti a pravdy“ a vzdát se „starého kvasu“ zlých skutků (srov. 1 Kor 5,7–8). Velikonoce pro křesťany znamenají nový začátek, proto také církev nejraději křtí o těchto svátcích. Křest připomíná smrt starého člověka a začátek života nového v Kristu. Pozemské Velikonoce předjímají nebeskou hostinu, ke které křesťané směřují v nebeském království. Tam budou mít účast na hostině Beránka, který vítězně prošel utrpením, a kterého radostně oslavuje nebeský zástup (srov. Zj 5,6–12; 12,10–11)⁵².

3.3. Píseň o Božím služebníkovi – oběť Spravedlivého

Izajášovo prorocké učení obsahuje čtyři písně o Božím služebníkovi. Jde o texty tzv. Deuteroizajáše, autora kapitol 40 – 55, vzniklých pravděpodobně v šestém století před Kristem v době babylonského zajetí. Prorok pojednává o tom, co bylo aktuální pro jeho dobu a tehdejší posluchače, které chtěl z Božího pověření pohnout ke změně smýšlení a jednání. Ale Bůh může prostřednictvím proroků a jejich poselství sledovat ještě jiné cíle, o dost vzdálenější. Církev v některých částech prorockých knih nachází výpovědi, které dostávají smysl a naplňují se nově také v pozdějších dobách. Kromě literárního smyslu Písma se projevuje ještě „duchovní smysl“, tedy to, co lze v textu Písma vnímat v perspektivě Nového zákona.⁵³ To je právě případ čtyř Izajášových písní.

První píseň (Iz 42,1–9) je jakýmsi úvodem, popisuje služebníka, jehož si Hospodin oblíbil a vložil na něj svého Ducha. Verše 1–4 jsou považovány za předobraz Ježíšova křtu (srov. Mt 12,18–21). Podobně se nacházejí Ježíšovy předobrazy i v dalších kapitolách u Izajáše. Druhá píseň (49,1–13) vypovídá o služebníkovi, který zachrání nejen Izrael, ale všechny národy. Třetí píseň (50,4–11) líčí služebníka, jenž je poslušný a neustupuje od svého poslání, i když musí trpět. Čtvrtá píseň (Iz 52,13 – 53,12) je vrcholem celé série.

⁵² Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, s. 542–543.

⁵³ VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Izajáš: svědectví o vítězíci důvěře*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2014, s. 51.

Služebník Boží (Ebed⁵⁴ Jahve) je ve Starém zákoně velmi čestný titul. Bůh byl chápán podobně jako orientální panovník – král, držitel veškeré moci, všem nadřazený. Proto i jeho služebník požívá velké vážnosti, od krále má plnou moc jednat v jeho jménu a patří mu stejná úcta, jakou má vladař. V první písni Bůh představuje služebnickovy vynikající vlastnosti. Ve druhé písni služebník o sobě sděluje, že již od matčina lůna ho Hospodin povolává za Mesiáše, má shromáždit Izrael, stát se záchranou a světlem národů.⁵⁵

Postavu tajemného služebníka v Izajášově proroctví není možné v dobových okolnostech přesvědčivě ztotožnit se samotným prorokem – pisatelem textu⁵⁶ ani s perským králem Kýrem, který dobyl Babylón a osvobodil Židy (Iz 44,28; 45,1), se Zorobábelem, který vedl lid při návratu z babylonského zajetí, ani s celým izraelským národem. Jediný, na koho se v křesťanské tradici dají předpovědi vztáhnout, kdo jim odpovídá, je Ježíš, pravý Mesiáš.⁵⁷ Význam čtvrté písně spočívá v tom, že v ní služebník položí svůj život jako oběť za hříchy lidí (srov. 53,10), „ospravedlní mnohé a jejich provinění on sám ponese“ (v. 11), „vylil na smrt svou duši ... on odnesl hřích mnohých“ (v. 12 podle ČSP). V těchto verších lze najít přímou paralelu k Ježíšovým slovům, že dá svůj život jako výkupné za mnohé (Mt 20,28; Mk 10,45) a pak když při poslední večeři říká: „... toto je má krev nové smlouvy, která se vylévá za mnohé na odpuštění hříchů“ (Mt 26,28). Poslední večeře a téma zástupné oběti jsou podrobněji zpracovány v další kapitole.

Evangelisté v popisu Ježíšova utrpení při velikonočních událostech používají i další prvky, které mají paralelu s Izajášovými písněmi. Odkazují na pohanění, poplívání a bití, kterého se dostalo Ježíšovi (Mt 26,67; 27,29–30; Mk 14,65; 15,19; Lk 22,63–64; Jan 19,1.3). Stejně příkoří musel snášet služebník ve třetí písni (Iz 50,6). Čtvrtou píseň (Iz 53,12) cituje Lukáš (Lk 22,37), Ježíš v tomto verši na sebe vztahuje proroctví a říká, že bude započten mezi zločince.⁵⁸ Bylo by možné pokračovat výčtem dalších míst. Sám

54 Slovo „ebed“ lze přeložit i jako otrok.

55 PETRÁČEK, Tomáš. *Předobrazy Krista ve Starém zákoně*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 48.

56 Deuteroizajáš, prorok působící v Babylóně a navazující na historického proroka Izajáše.

57 Srov. SCARANO, Angelo. *29. neděle v mezidobí B / Služebník bez služebníků?* [2023-04-14]. <<https://www.pastorace.cz/Kazani/29-nedele-v-mezidobi-b-sluzebnik-bez-sluzebniku>>.

58 Srov. VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Hospodinův služebník a nová smlouva: výklad „písní o služebníkovi“ z knihy Izaiáš a jejich poselství o smlouvě*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, s. 236–237.

Ježíš po svém vzkříšení objasňoval při cestě do Emaus učedníkům, co se na něj v různých místech Písma vztahuje (srov. Lk 24,25–27). Proto a také z dalších důvodů lze předpokládat, že evangelisté si byli jasně vědomi spojitosti dřívějších biblických prorocství s okolnostmi Ježíšova života – včetně jeho umučení. Proto do evangelií zařadili detaily, které čtenářům znalým knih Zákona a Proroků umožňují paralely zahlédnout.

Text o Hospodinově služebníkovi, který „položil svůj život v oběť za vinu“ (Iz 53,10) a tím „získá ... spravedlnost mnohým“ (Iz 53,11) se stal velmi důležitý pro první křesťany. Byl pro ně předobrazem pro osud Ježíše Krista – jejich Pána.⁵⁹

Další novozákonní paralelu obsahuje List Římanům. Apoštol Pavel má zajímavý pohled na zástupné usmíření uskutečněné Božím služebníkem Ježíšem a jeho obětí. „Jeho ustanovil Bůh, aby svou vlastní smrtí se stal smírnou obětí pro ty, kdo věří. Tak prokázal, že byl spravedlivý, když již dříve trpělivě promíjel hříchy“ (Řím 3,25). Úvahy o tomto verši bez znalosti dobového a náboženského kontextu mohou vést k nesprávným interpretacím. Je to tím spíše, že Pavel verš už dál nevysvětluje. Jeden chybný výklad chápe Ježíše jako pouhý hrací kámen, jímž Bůh hýbe ve své hře se záměrem porazit zlo ve světě. Navozuje to představu Boha, který má své plány s lidstvem, chce je uskutečnit prostřednictvím svého Syna a manipuluje s ním jako s loutkou. Tento hrozný Bůh ho neváhá obětovat, nechá ho potupně zemřít na kříži. Vysvětlit v čem spočívá nesprávné pochopení je možné, vezme-li se v úvahu celý Ježíšův život. Jeho posláním bylo zprostředkovat lidem lásku neviditelného Boha. Protože poslání plnil a zůstal mu věrný, musel zemřít. Ježíše zabili hříšníci, zemřel jejich rukama, ne rukou Boží. Nesnesli jeho svatost a poslušnost vůči nebeskému Otci. Zloba a odpor lidí vůči Bohu se vybily na Ježíšovi a způsobily mu smrt. Vina však nebyla výhradně na straně Židů nebo Římanů. V těch, kdo Ježíše zabili, vyšla najevo hříšnost a násilnická podstata člověka. Smrt byla důsledkem celého Ježíšova života, nezemřel proto, že by si to přál Bůh. Objasňuje to Pavlův verš odkazující se na Žl 69,10: „Vždyť Kristus neměl zalíbení sám v sobě, nýbrž podle slov Písma: ‚Urážky těch, kdo tě tupí, padly na mne.‘“ (Řím 15,3) Avšak Pavel je si také vědom, že Bůh nebyl zaskočen jednáním lidí, kteří přivodili smrt jeho Synu. Ježíšova smrt nebyla

59 Srov. THEOBALD, Michael. *List Římanům*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 101.

událostí postrádající smysl, ale byla obsažena v Boží prozřetelnosti. Bůh od počátku jednal s ochotou jít z lásky až do krajnosti.⁶⁰

60 Srov. tamtéž, s. 97–98.

4. Kristova oběť

Nejen Getsemany a kříž, ale celé období Ježíšova pozemského života bylo jeho obětí. Jak naznačil už rozbor smyslu a hodnoty starozákonní oběti, pro Boha má zásadní význam vnitřní smýšlení a ne vnější rituální úkony. Ježíš sám v této linii učí své posluchače a vysvětluje, na co je třeba klást důraz. Ve verších Mt 9,13; 12,7 odkazuje na proroka Ozeáše (Oz 6,6) a připomíná hodnotu milosrdenství, jehož si Bůh cení více než obětí. V rozhovoru s učitelem Zákona v Mk 12,28–33 zazní, že milovat Boha a bližního je více „než všechny celopaly a oběti“ (Mk 12,33).

V Ježíšově výkladu zaměřeném na oběť lze nalézt dvě roviny. V jedné ukazuje nedostatečnost starozákonního obětního kultu a rituálů (srov. Mt 9,13; 12,7; Mk 12,33). Ve druhé se zabývá obětí, která nemá rituální charakter, a uskutečňuje se životem pro druhé, pro existenci (srov. Mk 10,45).⁶¹ Tento způsob života a jeho přinášení jako oběť následně vyjadřuje apoštol Pavel v Gal 2,20 a v Řím 12,1n. Podobně také 1 Tim 2,4–6, u něhož je Pavlovo autorství nejisté, parafrázuje Ježíšův výrok z Mk 10,45: „Vždyť ani Syn člověka nepřišel, aby si dal sloužit, ale aby sloužil a dal svůj život jako výkupné za mnohé.“

Ježíš to vše nejen učí, ale sám také koná, a je tak příkladem svým následovníkům. Přestože evangelia používají slovo oběť v souvislosti s Ježíšovým konáním jen velmi skoupě, celý jeho život je životem pro druhé, sám se vydává jako oběť „za mnohé“ (Mk 10,45) a „za všechny“ (1 Tim 2,6).

4.1. Vtělení – kenoze Božího Syna

Dar Syna vypovídá o tom, jak nesmírná je Boží láska k člověku:

Neboť Bůh tak miloval svět, že dal svého jediného Syna, aby žádný, kdo v něho věří, nezahynul, ale měl život věčný. Vždyť Bůh neposlal svého Syna na svět, aby svět soudil, ale aby skrze něj byl svět spasen. (Jan 3,16–17)

Podle Pokorného jsou tyto verše klíčem k pochopení vtělení Syna.⁶² Základní Boží motivace daru Syna je láska Boha Otce ke světu, jeho stvoření, které volá k bytí a od počátku stále zahrnuje svou péčí. Vtělení je vrcholem Božího sebesdělení člověku.

⁶¹ Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 4. vyd. Kostelní Vydří: Krystal OP; Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 394.

⁶² POKORNÝ, Petr – HECKEL, Ulrich. *Úvod do Nového zákona: přehled literatury a teologie*. Praha: Vyšehrad, 2013., s. 591.

Evangelista Jan ve svém Prologu hovoří o Slovu, které se stává tělem. Toto Slovo – Logos – je součástí Boží tvůrčí moci, která stála u počátku lidských dějin a příchodem Syna „počíná“ dějiny nové. Boží Slovo bylo přítomno při stvoření světa, „všechno povstalo skrze ně“ (Jan 1,3a). Stejně jako Bůh existuje dříve, než byl svět, „neexistovalo samo o sobě, nýbrž ve vztahu k Bohu (*pros ton theon*).“⁶³ Slovo, které má něco sdělit, je přítomno v důvěrné blízkosti Boha, Bůh a Slovo jsou v dokonalé jednotě i odlišní jeden od druhého – Otec a Syn v dialogu lásky.⁶⁴

Autor listu Židům vyjadřuje hned v úvodu důležitou skutečnost o tom, že Bůh se zjevuje ve slově. Ve Starém zákoně hovoří ke svému lidu skrze proroky, ale i mnohými jinými způsoby, štědře a velkoryse. Novým způsobem promluvil Bůh skrze svého Syna:

„Mnohokrát a mnohými způsoby mluvil Bůh k otcům ústy proroků; v tomto posledním čase k nám promluvil ve svém Synu, [...] On, odlesk Boží slávy a výraz Boží podstaty, nese všechno svým mocným slovem.“ (Žid 1,1–3a)

Ve verši 3 je plasticky vyjádřen důvěrný a blízký vztah Syna k Bohu. V Synu se zrcadlí Boží sláva, v něm se zjevuje Boží podstata, to čím Bůh skutečně je v celém svém bytí.⁶⁵

Vtělení je obět' Syna, kterou přináší v poslušnosti Otcově vůli. V následujícím úryvku je patrná naprostá ochota Krista konat vše, co chce Otec. Dává sám sebe k dispozici zcela svobodně. Otcova vůle je „jeho pokrmem“ (srov. Jan 4,34):

Proto Kristus říká, když přichází na svět: ‚Oběti ani dary jsi nechtěl, ale dal jsi mi tělo. V zápalné oběti ani oběti za hřích, Bože, jsi nenašel zalíbení. Proto jsem řekl: Zde jsem, abych konal, Bože, tvou vůli, jak je o mně v tvé knize psáno.‘ (Žid 10,5–7)

Téma vtělení se odráží také v druhé kapitole listu Filipánům, především ve verši 7. Kristus se stává jedním z lidí, i když nepřestává být Bohem. V poníženosti sestupuje, aby se stal služebníkem. Termínem *heauton ekenósen*, který se překládá jako „zmařil sám sebe“ nebo „zřekl se sám sebe“, lze podle Pospíšila pozitivně vyjádřit svobodu od sebe, jako radikální bytí ve vztahu. Boží Syn tak zjevuje tajemství Boží Trojice, kde Otec se ve své lásce vztahuje k Synu a recipročně Syn k Otci, kde je Duch svatý zosobněnou Láskou a Sebedarováním těchto dvou.⁶⁶ Příchod Syna na svět je počátek jeho oběti, která bude završena na kříži.

63 MOLONEY, Francis J. *Evangelium podle Jana*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 61.

64 Srov. tamtéž, s. 61.

65 Srov. BROŽ, Jaroslav. *List Židům*, s. 29.

66 Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Božská Sláva Ukřižovaného. Hymnus Filipánům 2,6-11*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2020, s. 40–42.

Apoštol Pavel v listu Galat'anům časově určuje příchod Božího Syna na svět formulací „když se naplnil stanovený čas“ (Gal 4,4). Vtělený Boží Syn vstupuje do lidských dějin, které jeho příchodem dosahují svého vrcholu. „V Ježíši Kristu, vtěleném Slovu, se čas stává jakousi dimenzí Boha, který sám o sobě je věčný.“⁶⁷ Bohem stanovený příhodný čas – kairos – se prolíná s naším pozemským časem – chronos. Božská přirozenost Syna se spojuje s lidskou přirozeností. V osobě Slova se setkává božské a lidské.

Jeho příchod se děje ve skrytosti, skrze pokorné „ano“ Panny Marie, která přijímá Boží povolání stát se matkou Spasitele. Věčný Bůh vstupuje do dějin jako malé dítě uprostřed noci v chudé stáji v Betlémě. Už od narození nese útrapy lidské existence, jeho život je ohrožený mocichtivým vladařem, s Marií a Josefem nese tíhu vyhnanství, žije ve skrytosti v Nazaretě (srov. Lk 2,1–20; Mt 2,1–23).

Zpráva o narození a dětství Ježíše Krista je obsažena pouze v evangeliích podle Matouše a Lukáše, je jistou predehrou k samotnému evangeliu. Oba evangelisté přejali již existující tradici, která nebyla součástí raného zvěstování prvotní církve. Za historické jádro lze považovat ty části, ve kterých se oba shodují. Za zmínku stojí odlišná atmosféra obou vyprávění. U Matouše je radostná událost Ježíšova narození spojena s utrpením, které jeho příchod na svět provází od počátku (vraždění dětí v Betlémě, vyhnanství v Egyptě, hrozba ze stany Heroda Archelaa po návratu z Egypta). U Lukáše je od začátku přítomna atmosféra radostná. Narození Spasitele, stejně jako jemu předcházející narození Jana Křtitele, je doprovázeno radostí, kterou umocňují hymny Zachariáše, Marie, Simeona i prorokyně Anny.⁶⁸

Matouš začíná rodokmenem členěným do třikrát čtrnácti pokolení od Abraháma po Davida, od Davida do babylonského zajetí a od babylonského zajetí po Ježíše Krista. Cílem je ukázat, že Ježíš je očekávaný mesiáš, který na svět přichází v „příhodném čase“.⁶⁹ Pro židokřesťany, kterým Matouš své evangelium adresoval, byl pod uvedenými jmény rodokmenu skrytý příběh dějin Izraele, v kterém se postupně uskutečňuje Boží plán spásy. Především Abrahám a David jsou nositeli Božích

67 JAN PAVEL II. *Tertio millennio adveniente: apoštolský list Jana Pavla II. o přípravě na jubilejní rok 2000*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1995, 10.

68 Srov. MAREČEK, Petr. *Evangelium podle Lukáše*. 1. vydání. Praha: Centrum biblických studií AVČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2018, s. 51–53.

69 Srov. HARRINGTON, Daniel J. *Evangelium podle Matouše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, s. 50.

zaslíbení, která dojdou svého naplnění v daleké budoucnosti (srov. Gn 12,1–3; 15,5; 2 Sam 7,1–16). I když je rodokmen označen jako Ježíšův, ve skutečnosti končí u jména Josef, přestože není otcem Ježíše: „...Jakub byl otec Josefa, muže Marie, z které se narodil Ježíš, nazývaný Kristus“ (Mt 1,16). Jednou z interpretací této zvláštnosti je, že Ježíš, který je od počátku Boží Syn, je adoptován do davidovského rodu Josefovým rozhodnutím přijmout Marii i s dítětem, které počala z Ducha svatého (srov. Mt 1,20).⁷⁰ Podobně odpovídá na otázku, jak se může Josefův rodokmen stát rodokmenem Ježíšovým, ve svém komentáři Fausti:

„Bůh nemůže být člověkem vytvořen, může jím být jen přijat! „Josef“ (hebrejsky „at' Bůh přidá“) vstupuje do zrození Božího Syna úkonem víry, která přijímá „Boží přídavek“ darovaný skrze Marii, pokornou síónskou dceru.“⁷¹

Harrington komentuje obsah první kapitoly:

Poté, co prokázal davidovské otcovství skrze Josefa z hlediska práva (Mt 1, 1–17), chce evangelista nyní v Mt 1,18–25 spojit tento způsob pohledu na Ježíše („Syn Davidův“) s raně křesťanským vyznáním, že Ježíš je Syn Boží. Matouš neodvozuje Ježíšovo božské synovství od vzkříšení (viz Řím 1,4) či od křtu (viz Mt 3,13–17), nýbrž se pokouší ukázat, že Ježíš byl Synem Božím od samého počátku svého početí.⁷²

Josef, ústřední postava Matoušova vyprávění o Ježíšově narození, Marii i její dítě přijímá a dává mu podle pokynů ve snu jméno, které v sobě nese příslib spásy. Zde Matouš poprvé cituje proroka Izajáše, jehož slova tím docházejí naplnění (Iz 7,14). Jméno Ježíš, které se překládá jako „Hospodin spasí“, je sice odlišné od jména Immanuel v Izajášově proroctví, které znamená „Bůh s námi“. Přesto obě se vzájemně doplňují: Boží spása se podle Matouše realizuje všude tam, kde je Bůh přítomný, skrze Boží blízkost v životě člověka. Příběh Ježíše vypráví Matouš právě z tohoto úhlu pohledu a své evangelium končí i podobnými slovy: „... A hle, já jsem s vámi po všechny dny až do skonání tohoto věku“ (Mt 28,20).⁷³

Ve druhé kapitole Matoušova evangelia lze při pozornějším pohledu také najít jistou spojitost s Mojžíšem a událostmi jeho života. Ježíš je představen jako mojžíšská postava na základě více souvislostí. Zlý panovník – faraó a Herodes – usiluje v obou případech

70 Srov. MRÁZEK, Jiří. *Evangelium podle Matouše*. 1. vyd. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2011, s. 17.

71 FAUSTI, Silvano. *Nad evangeliem podle Matouše: porozumět Božímu slovu*. První vydání. Praha: Paulínky, 2009, s. 17.

72 HARRINGTON, Daniel J. *Evangelium podle Matouše*, s. 58.

73 Srov. MRÁZEK, Jiří. *Evangelium podle Matouše*., s. 20–21.

dítě po narození zabít, aby v budoucnu nebylo příčinou oslabení panovnickovy moci. Útěk a záchrana malého Mojžíše i Ježíše před smrtí jsou orámovány vražděním nevinných dětí. Možnost bezpečného návratu se v obou případech otevírá až po smrti těch, kdo jim ukládali o život. Egypt je místem, odkud jsou oba budoucí zachránci povoláni. Z téže kapitoly však směřují odkazy nejen do minulosti, ale z více míst i k budoucím pašijovým událostem: Ježíš – král Židů (2,2 vs. 27,11), Herodes se zajímá o Ježíše⁷⁴ (2,3–4 vs. Lk 23,8–9), vladařovo rozhodnutí o Ježíšově smrti (2,16 vs. 27,26). Kromě toho se části děje druhé kapitoly přímo odkazují na starozákonní proroky. Místo Ježíšova narození je určeno podle Mich 5,1; povolání syna z Egypta je podle Oz 11,1; oplakávání povražděných dětí se odkazuje na Jer 31,15.⁷⁵ Podle France se Matouš ve svém evangeliu, zvláště v těchto prvních kapitolách, soustředí na to, aby připomněl, jak se v konkrétních událostech v dějinách Izraele zjevoval Hospodin, který dál uskutečňuje svůj plán spásy, jenž vrcholí právě v příchodu mesiáše na tento svět. Ve světle Ježíšova příchodu je teprve možné číst starozákonní události nově a s hlubším pochopením.⁷⁶

V úvodu k synoptickým evangeliím v Jeruzalémské bibli se podobně ke kontinuitě dějin spásy vyjadřují autoři, kteří se podíleli na jejím zpracování. Matoušovo evangelium lze podle nich označit jako „drama o sedmi dějstvích, jež pojednává o příchodu Nebeského království“, které bylo připravováno již Starou smlouvou. Proto se Matouš ve všech částech evangelia, které popisují nějaký mezník, odvolává na Starý zákon, aby doložil, že v Ježíši se očekávání nejen splnilo, ale bylo přivedeno k dokonalosti.⁷⁷

Další významné téma ve druhé kapitole Matoušova evangelia, klanění mudrců z východu, ukazuje na univerzální rozměr události Ježíšova narození, stejně tak i netypické zařazení jmen čtyř žen pohanek, Tamar, Rachab, Rút a Batšeby, ženy Chetity Uriáše, do Ježíšova rodokmenu. Mágové symbolizují pronárody, které jsou také zahrnuty do Hospodinovy péče a záchrany (srov. Iz 2,2–5; 11,10.12; 14,1; 49,22; 56,3.6;

74 V tomto případě je třeba souvislost hledat ne v Matoušově, ale v Lukášově evangeliu.

75 Vzájemné souvislosti uvedených míst v textu Písma jsou ve většině případů vyznačeny v tzv. marginálních odkazech přímo na stránkách českých překladů Bible (ČEP, JB) a také se jim věnuje Harrington v komentáři k Matoušovu evangeliu. Srov. HARRINGTON, Daniel J. *Evangelium podle Matouše*, s. 63; 68–69.

76 Srov. FRANCE, R. T. *The gospel of Matthew*. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans, 2007, s. 10–11.

77 Srov. *Jeruzalémská Bible*, s. 1697.

60,3.6.11) a předznamenávají čas, kdy se všechny národy shromáždí u Hospodina v novém Jeruzalémě (srov. Zj 21,24.26).⁷⁸

Evangelista Lukáš jako jediný zasazuje Ježíšův životní příběh do konkrétních historických souvislostí (srov. Lk 2,1–2). I když je Bůh věrný svým zaslíbením daným Izraeli, Boží spása je určena všem lidem, jak to hned v úvodu zaznívá v Simeonově chvalozpěvu: „ ... neboť mé oči viděly tvé spasení, které jsi připravil přede všemi národy – světlo, jež bude zjevením pohanům, slávu pro tvůj lid Izrael“ (Lk 2,30–32). Epizoda představení prvorozeného syna Hospodinu je uvedena opět pouze v Lukášově evangeliu. Vyznačuje se několika zvláštnostmi. Povinností očištění po porodu byla podle Mojžíšova zákona (Lv 12,1–8) zavázána pouze matka dítěte. Nebylo požadováno, aby se dostavila i s dítětem nebo aby dokonce přišla celá rodina, jak je to v Lk 2,22. Tam se píše v množném čísle o „jejich očišťování“ a není jasné, koho kromě Marie by se mělo týkat. Prvorozený chlapec patří jako všechny prvotiny Hospodinu a musí být ze služby Hospodinu vykoupen (srov. Ex 13,2.13b; Nm 18,15), ale nepožaduje se, aby byl přinesen do chrámu. V Lukášově popisu (Lk 2,22–23) je to jinak. Marie s Josefem přinášejí dítě, „aby s ním předstoupili před Hospodina“ či v jiném překladu „postavili ho před Pána“, zato není ani zmínka, že by malý Ježíš byl za stanovenou částku pěti chrámových šekelů (Nm 18,16) nebo jakýkoliv jiný obnos vykoupen. Chybějící údaj o zaplacení výkupného za prvorozeného syna může být vysvětlován tak, že Ježíš obětoval celý svůj pozemský život pro službu Hospodinu, proto nebyl důvod jej z kněžské služby vykupovat. K pochopení je ovšem nutná znalost Zákona, kterou u adresátů Lukášova evangelia, jimiž byli křesťané obrácení z pohanů, lze jen těžko předpokládat. Jiné zdůvodnění je založeno na domněnce, že sám Lukáš nebo pramen, z nějž při psaní vycházel, neznal okolnost nezbytného vykoupení prvorozenců, a proto ji v evangeliu ani neuvedl.⁷⁹ Uvedení dítěte do chrámu v Jeruzalémě má význam prvního Ježíšova bohoslužebného úkonu.⁸⁰

Stařec Simeon a prorokyně Anna, vedeni Duchem svatým, přicházejí k jim neznámému manželskému páru s dítětem. V dítěti poznávají Mesiáše (Lk 2,25–38). Simeon chvalozpěvem odpovídá na Boží zaslíbení, kterého se mu již dříve dostalo, a které se právě naplnilo. Prorokyně Anna, i když její řeč není zaznamenána, má

78 Srov. OSBORNE, Grant R. *Matthew*. Grand Rapids, MI: Zondervan, 2010, s. 86.

79 Srov. MAREČEK, Petr. *Evangelium podle Lukáše*, s. 101–102.

80 Srov. *Jeruzalémská Bible*, pozn. **h**) k v. Lk 2,22, s. 1787–1788.

důležitou úlohu druhého svědka. Původní důvod návštěvy chrámu, jímž bylo očištění matky a představení dítěte, je zcela překryt. V setkání proroků a Mesiáše se projevuje Plán Boží prozřetelnosti.⁸¹

Lukášovo evangelium je v pravém slova smyslu „radostnou zprávou“. Téma radosti probleskuje od samého počátku, od „velké radosti pro všechny lid“ z narození Spasitele (Lk 2,10), až po radost učedníků při setkání ze zmrtvýchvstalým Pánem (Lk 24,52–53). V kapitolách věnovaných Ježíšově dětství staví do centra pozornosti vedle Ježíše jeho matku Marii jako příklad „služebnice Páně“ (Lk 1,38), která s vírou přijímá z Ducha svatého počaté Slovo, která Božímu slovu naslouchá a rozjímá o něm (Lk 2,19.51b). V Lukášově podání zaznívá radostné poselství pro všechny hříšníky, chudé a opovrhované, které Bůh volá k obrácení svou dobrotou a milosrdenstvím.⁸²

V úryvku, kdy Ježíš spolu s rodiči putuje jako dvanáctiletý do Jeruzaléma (Lk 2,41–52), se uchoval podle papeže Benedikta vzácný text, ve kterém prosvítá něco z tajemství Ježíšova bytí. Poodhaluje svobodu Syna, který je v jednotě s vůlí svého nebeského Otce. Epizoda, kdy Ježíš zůstává v chrámě, zatímco ostatní poutníci jsou již tři dny na cestě zpět a Maria s Josefem ho s bolestí hledají, se na první pohled jeví jako neposlušnost teenagera. V odpovědi na Mariinu výtku poprvé zaznívá Ježíšovo „musím být tam, kde jde o věc mého Otce“ (Lk 2,49). Skutečným Otcem Ježíše je Bůh, zdánlivá neposlušnost dítěte vůči pozemským rodičům je zde de facto projevem jeho poslušnosti vůči Bohu Otcí. Dvanáctiletý Ježíš, který je ve věku, kdy chlapci podle tradice měli již plnou zodpovědnost za plnění svých náboženských povinností, žije v niterném vztahu se svým nebeským Otcem. Zároveň se jako člověk nachází v určitém úseku lidského života, v konkrétním čase, na konkrétním místě. Nedisponuje nějakou abstraktní vševědčností, ale jeho moudrost roste, učí se jako každý jiný člověk.⁸³

Když Ježíš přijal pravé lidství se všemi jeho omezeními včetně omezené míry vědění a nutnosti postupně se učit, projevil svůj záměr dokonale se připodobnit nám, lidem. Současně se v tom paradoxně projevila i jeho zásadní odlišnost od nás. Typické lidské nevědění je pro nás přirozené, nikoliv chtěné. Naproti tomu ochota Božího Syna ponížít se, sestoupit z úrovně vševědčího Boha na úroveň nevědomého dítěte je výrazem jeho velké lásky k člověku, pro kterého podstupuje také tuto oběť.

81 Srov. MAREČEK, Petr. *Evangelium podle Lukáše*, s. 102–103; 107.

82 Srov. *tamtéž*, s. 25–30.

83 Srov. BENEDIKT XVI. Ježíš Nazaretský. *Prolog, Příběhy Ježíšova narození a dětství*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2013, s. 83–87.

Nevědění vtěleného Božího Syna sice na jedné straně ... představuje dokonalé zpodobení s námi, nicméně toto zpodobení v sobě skrývá i zásadní nepodobnost s námi ... Dobrovolnost tohoto zřeknutí se možného vědění, možného zvýhodnění vlastní osoby, možného usnadnění svěřeného poslání ... dává Ježíšovu nevědění radikálně odlišný význam ... Nemůžeme v něm vidět projev bezmocnosti, trpného snášení omezenosti, ale oči víry v něm odhalují paradoxní projev bezmezné Boží všemohoucnosti a zároveň i nejvyšší myslitelnou míru lásky k člověku.⁸⁴

Stejný paradox jako ve výše uvedené citaci o Ježíšově nevědění lze nalézt i v úryvcích Jan 3,14 nebo Jan 17,1n, které na první pohled ukazují nesmírné Kristovo ponížení při ukřižování, ale při správném porozumění umožňují zahlédnout i Synovo skutečné povýšení a jeho slávu.⁸⁵

4.2. Ježíšův křest: Boží Beránek určený k oběti

Se začátkem Ježíšovy veřejné činnosti je spojována událost křtu v Jordánu. Ježíš zde přijímá poslání pokorného služebníka, který se neváhá postavit do řady spolu s hříšníky přicházejícími za Janem a nechat se pokřtít. On sám křest pokání jako prostředek záchrany nepotřebuje, vždyť v samotné jeho osobě přichází spása. V této události je zároveň přítomna situace nevěrného ztraceného Božího lidu jakož i významný zlom v dějinách spásy, který doprovází otevřená nebesa a Boží hlas z nebe. Situaci, ve které se Ježíš v poníženosti solidarizuje s hříšníky, je možné považovat za zaručeně historickou událost.⁸⁶

V popisu Ježíšova křtu jednotlivými evangelisty je patrný rozdíl. Marek začíná prologem, ve kterém zaznívají slova z Izajášova proroctví: „Připravte na poušti cestu Hospodinu!“ (Iz 40,3). S Ježíšovým příchodem tedy začíná nová etapa cesty k Bohu. Jan Křtitel tuto skutečnost potvrzuje slovy: „Za mnou přichází někdo silnější, než jsem já [...] Já jsem vás křtil vodou, on vás bude křtít Duchem svatým“ (Mk 1,7–8). V Markově verzi je Jan „hlasem na poušti“, ohlašovaným už prorokem Izajášem, který volá lid k obrácení před příchodem „Páně“ (srov. Iz 40,3). Evangelista o Ježíšově křtu referuje velmi stručně s důrazem na Ježíšovo vidění otevřených nebes, Ducha sestupujícího na něj po způsobu holubice a na hlas z nebe. Ve slovech, kterými se Bůh ke svému Synu

84 Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Problematika vědění a vědomí vlastní osobní identity Ježíše z Nazareta*. Vyd. 1. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 1998, s. 24.

85 Srov. tamtéž, s. 25.

86 Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského: historicko-teologický úvod do Nového zákona*. Druhé, opravené a rozšířené vydání. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2019, s. 221–222.

přiznává, „ty jsi můj milovaný Syn, tebe jsem si vyvolil“, se zrcadlí text z mesiášského žalmu 2,7 a také z první Izajášovy písně o Božím Služebníku (Iz 42,1).⁸⁷

Matoušova verze Ježíšova křtu vychází z Markovy interpretace události a přidává rozhovor mezi Janem a Ježíšem. V jejich dialogu se zrcadlí rozpaky prvotních křesťanů nad Ježíšovým křtem, který tudíž bylo nutno blíže vysvětlit.⁸⁸ Jan se brání pokřtít Ježíše: „Já bych měl být pokřtěn od tebe, a ty jdeš ke mně?“ (Mt 3,14). Ježíšovo zdůvodnění jeho křestního ponížení, doslova podle řeckého textu „aby se naplnila všechna spravedlnost“, odkrývá tajemství Božího plánu spásy. Bůh chce zachránit člověka právě tímto způsobem. On je Emanuel – Bůh s námi – i v temnotě hříchu. Sestupuje, abychom poznali vůli nebeského Otce, který se s láskou ujímá svého lidu a přichází ho spasit.⁸⁹ Ježíš chce „učinit zadost spasitelné spravedlnosti Boha“ – přináší novou spravedlnost, kterou zdokonalí a naplní spravedlnost starozákonní (srov. Mt 5,17.20).⁹⁰

Evangelista Lukáš přítomnost Jana Křtitele u Ježíšova křtu nezmiňuje vůbec. V třetí kapitole konkrétními časovými údaji uvádí vystoupení Jana a rozsáhleji než druzí dva synoptikové popisuje jeho prorockou službu spolu s morálními apely k jednotlivým skupinám jeho následovníků. Ve verši 3,20 je již zařazen úryvek o Janově zatčení a ve verši následujícím stručně konstatován Ježíšův křest uprostřed zástupu lidí: „Když se všechen lid dával křtít a když byl pokřtěn i Ježíš a modlil se, otevřelo se nebe“ (Lk 3,21). Zmínka o modlitbě je pouze u Lukáše, vynechává „vystupoval z vody“ a Ježíšův křest pojímá jako událost modlitby, která i v jiných Lukášových textech doprovází důležité události Ježíšova života (Lk 5,16; 6,12; 9,18.28–29; 11,1; 22,41.44). Evangelista také na závěr k Ježíšovu křtu připojuje jeho rodokmen. Na rozdíl od Matouše ho uvádí sestupně, rozšiřuje ho za Abraháma až k Adamovi a podtrhuje tím Ježíšovo univerzální poslání.⁹¹

Synoptická evangelia kromě zde uvedených souvislostí již dále nevysvětlují důvody, proč bylo správné, aby Ježíš byl pokřtěn. V tradici sahající až k církevním otcům bývá jako jeden z více možných účelů jeho křtu uváděno očištění a posvěcení vody v Jordánu

87 Srov. DONAHUE, John R. – HARRINGTON, Daniel J. *Evangelium podle Marka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 77–81.

88 Srov. tamtéž s. 84.

89 Srov. FAUSTI, Silvano. *Nad evangeliem podle Matouše*, s. 44–45.

90 *Jeruzalémská Bible*, pozn. k) k Mt 3,15, s. 1705.

91 Srov. JOHNSON, Luke Timothy – HARRINGTON, Daniel J. *Evangelium podle Lukáše*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 90–92.

a vůbec veškeré vody tím, že do ní Ježíš vstoupil. On, svatý a nevinný, očistu nepotřebuje, ale naopak ji přináší a dává prostřednictvím vody všem, kteří vodou budou pokřtěni. Tomáš Akvinský s odkazem na církevní otce Ambrože a Jana Zlatoústého píše:

Musí se říci, že Kristovo pokřtění bylo vhodné. A to nejprve, protože, jak praví Ambrož, k Luk., „Pán byl pokřtěn, nikoli chtěje očistění, nýbrž očistiti vody, aby obmyty tělem Kristovým, jež hříchu neznalo, měly moc křtu“, a „aby posvěcené zanechal křtěným později“, jak praví Zlatoústý.⁹²

Janovo evangelium Ježíšův křest nepopisuje. Jan Křtitel v návaznosti na Prolog v úryvku vystupuje jako „člověk, který je poslán od Boha, aby vydal svědectví o světle“ (srov. Jan 1,6–7). Když jsou za Křtitelem posláni zástupci izraelského národa s dotazem, za koho sám sebe pokládá, dává jednoznačnou odpověď: je hlasem, který má umožnit zjevení Slova. V následujícím dni již z Janových úst zaznívá jasněji svědectví, o tom, kdo Ježíš je: „Hle, beránek Boží, který snímá hřích světa“. (1,29) Slovo „beránek“ je narážkou na trpícího Služebníka (srov. Iz 53,7), beránek byl obětován v chrámě při smírčích obřadech. Skrze Ježíše Bůh vstupuje do dějin s nabídkou usmíření. Jan Křtitel dále rozvíjí své svědectví jako ten, který na vlastní oči viděl, jak na Ježíše sestupuje Duch a zůstává na něm (v. 32). I když Ježíše neznal, jako Bohem poslaný (v. 33) rozeznává v Ježíši Syna Božího, toho který byl dříve, než on (v. 30).⁹³ Na rozdíl od synoptiků, kde při křtu vydává svědectví o Ježíšově identitě hlas z nebe, ve čtvrtém evangeliu je to sám Jan Křtitel, který o Božím Synu svědčí, „aby ho poznal Izrael“ (v. 31b).

Sestupující Duch vznášející se nad Ježíšem má řadu symbolických výkladů. Může být chápán jako odkaz na Ducha vznášejícího se nad vodami na počátku při stvoření podle Gn 1,2. V této logice Ježíšův křest pak má symbolický význam nového stvoření. V souhrnu ve výkladech sestupující Duch znamená nový věk zahajovaný příchodem Mesiáše, skutečného Božího Syna.⁹⁴

4.3. Ježíšova pokušení a zkoušky mají podobu oběti

Vtělený Boží Syn přijal lidství se všemi okolnostmi a průvodními jevy, které člověka na jeho životní cestě provázejí. Nebyl ušetřen zkoušek a pokušení. Tím, že jimi musel projít, prožít je, i způsobem, jakým jimi prošel, zjevil něco velmi důležitého. V této souvislosti je vhodné připomenou tzv. mesiášské tajemství. Ježíš během celého svého

92 ST III q. 39 a. 1 co.

93 Srov. MOLONEY, F. J. *Evangelium podle Jana*, s. 72.

94 OSBORNE, Grant R. *Matthew*, s. 122; 124–125.

života až do Velikonoc o sobě neprohlásil a ani jiným nedovoloval veřejně prohlásit, že je Mesiáš. Svědčí o tom evangelia, srov. Mt 16,20; Mk 8,29–30; Lk 4,41. Výjimku představují dvě situace, v nichž v obou sice Ježíš před svými odpůrci na přímou otázku na veřejnosti připouští, že je Mesiášem, ovšem oni tím získávají záminku a bezprostředně ho usilují zabít jako rouhače. Srov. Jan 10,24–31; Mk 14,61–64 a synoptické paralelní místo v Mt 26,63–66.

Jako důvod mesiášského tajemství se uvádí rozpor mezi tehdy očekávaným mocným politickým Mesiášem porážejícím římské okupanty, osvobozujícím od útlatku, obnovujícím pozemské království pro izraelský národ na straně jedné, a skutečným pokorným Mesiášem přicházejícím hlásat Boží království, vyzývajícím k vnitřnímu obrácení, odpuštění a lásce k nepřátelům na straně druhé. Kdyby se Ježíš ještě před Velikonocemi prohlásil za Mesiáše, přisvědčil by nesprávným představám a s velkou pravděpodobností by mimo jiné přispěl k vypuknutí ozbrojeného povstání proti Římanům. V důsledku mesiášského tajemství tedy nemohl projevit svoji skutečnou identitu slovně, ale dělal to prostřednictvím svého životního příběhu, skrze skutky, svým bytím.⁹⁵

Prožívání zkoušek a pokušení před začátkem Ježíšova veřejného působení, jak jsou popsány v Mt 4,1–11; Mk 1,13; Lk 4,1–13, je praktickým příkladem situace, v níž Ježíš zjevuje svoji identitu a současně dává příklad jednání pro nás – své následovníky. Kritické situace v podobě zkoušek jsou významné v tom, že odhalují charakterové vlastnosti člověka, umožňují nahlédnout hlouběji do jeho nitra.⁹⁶

Ježíšovo utrpení spojené se zkouškami a pokušeními bylo skutečné, proto zkoušky, jimž byl Ježíš podroben, mají charakter oběti. Evangelia popisují jako první Ježíšovu zkoušku událost, kdy byl pokoušen od ďábla poté, co byl pokřtěn a odešel na poušť před začátkem své veřejné činnosti. V synoptických evangeliích je uveden popis Ježíšových pokušení s různou mírou podrobnosti, srov. Mt 4,1–18; Mk 1,12–13; Lk 4,1–13. Nejstručnější je zpráva Markova. Janovo evangelium tuto pasáž neuvádí vůbec.

V řečtině slovo *peirazó*, jež je použité v příslušných tvarech při popisu události všemi synoptiky, má dva významy, které je vhodné vzít v úvahu: zkouška a pokušení. Bůh nepokouší, ale zkouší. Zkouška přichází na Ježíše prostřednictvím pokušení od ďábla a těla. Příběh je tedy možné vyložit tak, že Bůh Ježíše zkouší a ďábel ho pokouší.

95 Srov. POSPÍŠIL. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, s. 274.

96 Srov. tamtéž.

Rozměr zkoušky od Boha je patrný v tom, že na místo, kde zkouška probíhala, do divočiny a pustiny (*eremos*), tedy do prostředí tradičně osídleného démony (srov. Iz 13,21; 34,14; Mt 12,43; Zj 18,2), přivádí Ježíše Duch, srov. Mt 4,1; Mk 1,12; Lk 4,1. Na rozdíl od Adama a izraelského národa Ježíš vychází ze zkoušky vítězně. Je to začátek duchovního boje mezi Ježíšem a ďáblem, kdy se ďábel pokouší třikrát po sobě Ježíše oklamat a přimět ho, aby svůj osobní zájem nadřadil nad poslušnost svému Otci. Ježíš je příkladem absolutní odevzdanosti Otcově vůli. Uspěl a zvítězil nad satanem ne triumfálním sebezprosažením, uplatněním síly a autority, ale paradoxně cestou pokory, služby a utrpení. V tom spočívá pravá velikost.⁹⁷ Tento sebeomezující Ježíšův přístup s důrazem na poslušnost je jednoznačně možné označit též jako obět'.

4.4. Ježíšova veřejná činnost: Učení o lásce, odpuštění a oběti

Svatba v Káně Galilejské (Jan 2,1–12) je první zprávou o Ježíšově veřejném působení. Kromě zázraku a zjevení Ježíšovy slávy ukazuje, že události Ježíšova života směřují k určité „hodině“, která ještě nepřišla (srov. Jan 2,4b). Ze zmínky v uvedeném verši je možné odvodit několik důležitých zjištění. Ježíšovo jednání se řídí zákonem, který je stanoven někým jiným. Ježíšova hodina, která teprve přijde, se uskuteční v tomto světě, v času a prostoru Ježíšovy lidské existence. Tato hodina ještě nenastala, ale předjímá se její dovršení.⁹⁸ Ve verši 11 to Jan komentuje slovy: „Tak učinil Ježíš v Káně Galilejské počátek svých znamení a zjevil svou slávu. A jeho učedníci v něho uvěřili“ (Jan 2,11).

To, že Ježíš začíná své veřejné působení na svatbě, odkazuje na vztah Hospodina a jeho lidu, který je už ve Starém zákoně přirovnáván ke svazku muže a ženy, srov. Iz 54,5–8; Oz 2,4n. Manželství v Písmu je symbolem smlouvy, kterou Hospodin uzavírá se svým lidem, a zavazuje se věrností, milosrdenstvím a slitováním (srov. Oz 2,21–22), i když druhá strana smlouvu porušuje. Bůh stále zůstává věrný svému slibu a přichází na pomoc, když se ze života člověka vytrácí „víno radosti“ – láska k Bohu. První znamení na svatbě v Káni odkazuje na Ježíšovu „hodinu“, kdy zjeví svou slávu na kříži a projeví svou lásku ke svým až do krajnosti.⁹⁹

Synoptikové svatbu v Káně nezmiňují. V jejich popisu Ježíš po návratu z pouště, kde byl pokoušen, prochází Galileou a povolává do služby apoštoly. Všim, co dělá,

⁹⁷ Srov. OSBORNE, Grant R. *Matthew*, s. 131; 136–137.

⁹⁸ Srov. MOLONEY, Francis J. *Evangelium podle Jana*, s. 93.

⁹⁹ Srov. FAUSTI, Silvano. *Nad evangeliem podle Jana: porozumět Božímu slovu*. Praha: Paulínky, 2014, s. 49.

prokazuje své božské poslání a naplňuje předpovědi starozákonních spisů. V Lukášově podání se přímá souvislost se Starým zákonem připomíná, když Ježíš po svém zmrtvýchvstání vysvětluje emauzským učedníkům, co vše z Písma se na něj vztahuje (Lk 24,25–27). Matoušovo evangelium je v tom mnohem důkladnější, systematicky a podrobně se na knihy Starého zákona odkazuje už od počátku Ježíšova veřejného působení. Ježíšův pobyt v Kafarnaum, v území Zabulón a Neftalí v pohanské Galileji (Mt 4,12–16) je dán do souvislosti s Izajášovým proroctvím o velkém světle, které uvidí lid chodící v temnotách (Iz 8,23–9,1). Povolání dvanácti apoštolů má kromě praktického účelu v Matoušově podání (Mt 4,18-22; 9,9; 10,1–8) též symbolický význam, začátek nového shromažďování a obnovy izraelského národa o dvanácti kmenech.¹⁰⁰

Izrael podobný rozptýlenému stádu se stává misijním polem pro Ježíše a jeho apoštoly. On je Dobrý pastýř shromažďující stádo a dvanáct apoštolů je vysláno s úkolem předávat nové učení a šířit poselství. Obrazy vyvoleného národa jako stáda a Hospodina jako pastýře starajícího se o stádo se objevují na více místech už ve Starém zákoně, např. v Žl 74,1; 77,21; 78,52; 100,3; Iz 40,11; 63,11; Jer 10,21; 13,17; 31,10; 50,6. Velmi pěkně to vyjadřuje prorok Ezechiel:

Toto praví Panovník Hospodin: „Hle, já sám vyhledám své ovce a budu o ně pečovat. Tak jako pastýř pečuje o své stádo, když je uprostřed svěřených ovcí, tak budu pečovat o své ovce a vysvobodím je ze všech míst, kam byly rozptýleny v den oblaku a mrákoty. (Ez 34,11–12)

Matoušův obrazný výrok o utrápených a sklíčených (doslova „rozervaných“ a „odhozených“) zástupech jako ovcích bez pastýře (Mt 9,36b) je narážkou na Nm 27,17b: „Ať není Hospodinova pospolitost jako ovce, které nemají pastýře.“¹⁰¹ Pohled Ježíše na zástupy je soucitný, projevuje se vnitřním pohnutím (*splagchnizomai*), jež zde lze vyložit jako mateřský rys Boží lásky. „Když uviděl zástupy, byl nad nimi hluboce pohnut“ (Mt 9,36a podle ČEP).¹⁰²

Množství lidí doprovázejících Ježíše ukazuje na sílu jeho učení i skutků. Současně se však projevuje i neporozumění, nepochopení Ježíšova poslání a jím zprostředkovaného zjevení Boží vůle. Svědčí o tom reakce posluchačů, a dokonce i nejbližších učedníků. Jako příklad je možné uvést situace, kdy někteří z učedníků odmítli slova o chlebu z nebe (Jan 6,60), nepochopili podstatu zázračného rozmnožení chlebů (Mk 6,52; 18,7–21; Mt 16,9.11), neporozuměli předpovědi utrpení a ukřižování (Mk 9,32;

100 BENEDIKT XVI. *Ježíš Nazaretský*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 57.

101 Srov. HARRINGTON, Daniel J. *Evangelium podle Matouše*, s. 163.

102 Srov. FAUSTI, Silvano. *Nad evangeliem podle Matouše*, s. 197.

9,44–45; Lk 9,45; 18,34), nepochopili podobenství o pastýři a ovcích (Jan 10,6). Všechny evangelní zprávy tak ukazují Ježíše jako osobnost vymykající se představám a očekáváním. Ježíš nezapadal ani mezi obvyklé učitele zákona, když „zástupy žasly nad jeho učením; neboť je učil jako ten, kdo má moc, a ne jako jejich zákoníci“ (Mt 7,29).¹⁰³ Navzdory nepochopení a nepřijetí Ježíš dál věrně plní své poslání přijaté od Otce.

4.5. Poslední večeře

Ježíš se v pašijových událostech postupně podrobuje zradě, odsouzení a umučení. Může to působit dojmem, že se dostává do vleku neodvratných okolností a nezbyvá mu nic jiného, než se podřídit. Ale Markova a Matoušova zpráva hned v úvodu při popisu přípravy poslední večeře a jejího začátku jasně vyjadřuje něco jiného. Ježíš je pánem událostí. Projevuje to prostřednictvím pokynů, které vydává (srov. Mk 14,12–16; Mt 26,17–19), a také tím, že předem zná, co ho čeká. Předvídá, že bude jedním z apoštolů zrazen a nezakrytě o tom před nimi všemi mluví. Přesně ví, kdo jej zradí (srov. Mk 14,18; Mt 26,21.25).¹⁰⁴ Literární forma Markova vyprávění o přípravě velikonoční večeře (Mk 14,13-16) i o události s vypůjčeným oslátkem (Mk 11,1–6) ukazuje Ježíše s velkou autoritou. Co řekne, to se splní, lidé mu dávají dobrovolně, co potřebuje, připravují pro něj i jeho učedníky hostinu.¹⁰⁵ Potvrzuje se tak, že Ježíšova oběť není nechtěná a vynucená, ale dobrovolná. Měl příležitost zabránit zradě, vyhnout se zatčení a všemu, co následovalo, ale neudělal to.

Průběhy poslední večeře, jak ji líčí evangelisté, se vzájemně liší. Rozdílů je celá řada. Lukáš nezmiňuje označení zrádce. V místě, kde synoptikové mají popis ustanovení nové smlouvy, žehnání a podávání chleba a vína apoštolům, je u Jana zaznamenána Ježíšova služba mytí nohou učedníkům. Neshoda je i v časování. Synoptikové umísťují poslední večeři do prvního dne svátků nekvašených chlebů (srov. Mk 14,12; Mt 26,17; Lk 22,7), zatímco Jan do dne příprav (srov. Jan 13,1), tj. o den dříve. Podle Jana byl Ježíš ukřižován a zemřel odpoledne před prvním dnem Velikonoc (Pesachu) v době zabíjení obětních beránek v jeruzalémském chrámu (srov. Jan 19,31.42). Naproti tomu podle synoptiků měl být Ježíš popraven o den později, během velikonoční oslavy. Je ale velmi nepravděpodobné, že by Židovští předáci dělali v době svátečního dne to, o čem píše

103 Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 224.

104 Srov. HARRINGTON, Daniel J. *Evangelium podle Matouše*, s. 397–398.

105 Srov. POKORNÝ, Petr. *Evangelium podle Marka*. 1. vydání. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2016, s. 251.

evangelista Marek. Z uvedených důvodů je pravděpodobnější Janovo časování událostí. Markova podání se drží zbývající dvě synoptická evangelia, u nichž se předpokládá, že vznikla o něco později než Markův text.¹⁰⁶ Podstatné však je, že „teologické výpovědi synoptických evangelií (velikonoční večeře) a také Janova evangelia (hostina na rozloučenou) jsou důležitější, než chronologické údaje.“¹⁰⁷

Popis průběhu večeře, kterou synoptická evangelia už při její přípravě opakovaně označují jako velikonoční (srov. Mt 26,17-19; Mk 14,12.14.16; Lk 22,8.11.13), je naplněn symboly a odkazy na starozákonní texty i na nadcházející Kristovo umučení.

Ježíšova věta „Syn člověka sice odchází, jak je o něm psáno...“ (Mt 26,24) se odkazuje na postavu Hospodinova služebníka v Iz 53,1–12, o němž prorok píše, že je veden jako beránek na porážku, proboden pro naši nevěrnost a uzdravuje nás svými ranami.¹⁰⁸

Při lámání chleba a oddělení těla a krve (Mt 26,26–28) se předjímá Ježíšova smrt na kříži. Příkaz „Vezměte“ (v. 26) dává účast na daru, jímž je Kristovo tělo. Ti, kteří přijmou, budou jako Ježíš – jeho bratry, syny Otce. „Jezte“ je výzvou k přijetí ovoce stromu života. Není to ovoce zakázané, plodící smrt (srov. Gn 3,6.19). Věta „Toto je mé tělo“ (v. 26) představuje Kristovo tělo jako dar. V něm se zjevuje Synovo božství a dává se prostřednictvím člověka všemu tělu. Kalich požehnání je krví velikonočního beránka, je to jeho Duch a život. Krev představuje život, patří Bohu, jen on je pánem života. Proto židé nesmějí krev pít (srov. Lv 3,17; 7,26; 17,12.14; Dt 12,16.23; 15,23). „Pijte z něho všichni“ (Mt 26,27) je výzvou k přijetí života a je určena těm, které Bůh životem obdarovává jako své syny.¹⁰⁹

„Krev smlouvy“ (v. 28) odkazuje na smlouvu mezi Bohem a světem, která se uzavírá krví, jak o tom vypovídá řada míst Starého zákona, srov. Ex 24,8; Gn 15,9–18a; Zach 9,11. „Synova krev z nás dělá Otcovy pokrevní příbuzné, jeho život je naším životem a naopak.“¹¹⁰ Ježíš pak objasňuje charakter své oběti, přináší ji pro záchranu hříšníků, když jeho „krev se prolévá za mnohé (,množství‘ v tomto případě zastupuje ,všechny‘)

106 Tamtéž, s. 399.

107 KUNETKA, František. *Eucharistie v křesťanské antice*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, s. 44.

108 Srov. FAUSTI, Silvano. *Nad evangeliem podle Matouše*, s. 560.

109 Srov. tamtéž, s. 560–561.

110 Tamtéž, s. 561.

na odpuštění hříchů“ (v. 28).¹¹¹ Kromě znamení smlouvy je tak krev také znamením záchrany. Krví obětovaného beránka byly pomazané veřeje domů, jimž se vyhnul anděl smrti pobíjející prvorozené v Egyptě (srov. Ex 12,7.13). V nové smlouvě přináší krev Kristovy oběti záchranu odpuštěním.

V následujícím verši u Matouše Ježíš říká: „Pravím vám, že již nebudu pít z tohoto plodu vinné révy až do toho dne, kdy budu s vámi pít kalich nový v království svého Otce“ (v. 29). Podobné místo je i u Lukáše: „Velice jsem toužil jísti s vámi tohoto beránka [...] Neboť vám pravím, že ho již nebudu jíst, dokud vše nedojde naplnění v království Božím“ (Lk 22,15–16). Obě vyjádření oznamují konec, ale také budoucnost. V Matoušově i v Lukášově popisu poslední večeře se setkávají dvě perspektivy, které jsou důležité pro význam eucharistie. Jsou navzájem opačně orientované v čase. V jedné z nich je připomenuta návaznost na pesachovou hostinu (Lk 22,15–18). Svátost eucharistie se slaví jako památka, připojení se ke kruhu apoštolů kolem Ježíše při poslední večeři. Ve druhé perspektivě se objevuje výzva k opakování: „To číňte na mou památku“ (Lk 22,19), jíž Ježíš ustanovuje eucharistickou slavnost. Příběh emauzských učedníků pak ukazuje, že Ježíšova přítomnost při lámání chleba se stala zjevnou skutečností (srov. Lk 24,30–31). Eucharistie je slavena jako eschatologická hostina spojující přítomné s budoucností, v níž už opět bude možné se s Ježíšem napít vína (Mt 26,29).¹¹²

V posloupnosti úkonů, kterými Ježíš při večeři žehná chléb, láme jej a dává učedníkům (Mk 14,22), je v Matoušově popisu zřetelná paralela s dřívějším dvojím zázračným rozmnožením pokrmů (Mk 6,41; 8,6). Někteří badatelé říkají, že takový postup před zahájením jídla byl součástí tehdejší etikety, a proto na trojím opakování není nic pozoruhodného. Ale je mnohem pravděpodobnější, že Marek záměrně opakuje ve schématu vyprávění stejný vzorec a vytváří tak narativní linii. Pokud dvojí zázračné nasycení zástupů anticipuje mesiášskou hostinu a svědčí tak o Ježíšově mesiášské identitě a poslání, pak i poslední večeře potvrzuje Ježíšovu mesiášskou roli a nové povolání jeho učedníků k účasti na této roli.¹¹³

111 Tamtéž, s. 562.

112 Srov. MRÁZEK, Jiří. *Evangelium podle Matouše*, s. 440–441; srov. POKORNÝ, Petr – HECKEL, Ulrich. *Úvod do Nového zákona*, s. 545.

113 Srov. GREEN, Joel B. – BROWN, Jeannine K. – PERRIN, Nicholas. *Dictionary of Jesus and the Gospels*, s. 493.

S poslední večeří se významně pojí téma zástupnosti oběti, které si zaslouží zvláštní pozornost. Souvisí s Ježíšovými slovy „Toto jest má krev, která zpečetí smlouvu a prolévá se za mnohé“ (Mk 14,24), jež se objevují podobně u Matouše (Mt 26,28) s předznamenáními v Mt 20,28 a Mk 10,45. Lukáš (Lk 22,19–20) a Pavel (1 Kor 11,24) používají místo „za mnohé“ slova „za vás“.

Zástupnost je abstraktní pojem, který nemá žádný přímý ekvivalent ve slově použitém v Bibli. V Novém zákoně se jím vyjadřuje usmiřující působení smrti Ježíše Krista. Základem pro tradiční židovskou představu usmíření je obětní kult. Jeho vrcholem byl starozákonní Den smíření popsáný v kapitole Lv 16 a svátek Jom kippur (doslovně den smíření) podle Lv 16,29–34; Lv 24,27–32; Nu 29,7. Jinak je zástupné vydání a obětování života ve Starém zákoně zmíněno vzácně. V případech mimo obětní kult jsou to píseň o Božím služebníkovi u proroka Izajáše (Iz 53) a mučednická smrt (2 Mak 7,37). Podobně jako utrpení Božího služebníka u Izajáše přináší odpuštění, také Ježíšova smrt působí dobro, když zachraňuje z hříchu. Pracuje se zde s tzv. zástupným smířením, jímž se podrobně zabývá Pavlova teologie. V Řím 3,25 se Ježíš stává smírnou obětí a smíření je popsáno kultickými termíny. Naproti tomu v 2 Kor 5,18–20; Řím 5,10–21 je použito vyjádření pro smíření probíhající mezi protivníky. Místo kultického smíření se používá popis spíše obvyklý pro usmíření sociální a politické. Oba typy jsou odlišeny použitými řeckými výrazy, ale v češtině mají shodou okolností vyjádření tímtež slovem. Podstatné je, že smírčí oběť je jednostranným Božím jednáním, při němž Bůh zahajuje nové společenství s lidmi poté, co překonal lidské odcizení. Je to dar, který lidé mohou osobně přijmout vírou, mohou se dát smířit s Bohem (srov. 2 Kor 5,20). Smíření není satisfakčním lidským úkonem.¹¹⁴

Janovo podání poslední večeře (Jan 13,1 – 17,26) se liší od synoptických evangelií obsahově, literární formou, použitím protikladů i opakováními. Například oddíl 13,1–30 je vyprávění, oddíl 17,1–26 je modlitba. Patnáctá a začátek šestnácté kapitoly obsahují dvě části, o nichž se někteří domnívají, že to byly dvě původně samostatné řeči. První 15,1–17 je tvořena metaforou o vinném kmenech a ratolestech, druhá 15,18 – 16,4a je o nenávisti světa a násilí. Stojí proti sobě ve zřetelném protikladu. Tématem první je láska, vzájemné propojení kmene a ratolestí, nesení ovoce, přátelství a položení života za přátele. Tématem druhé je oddělení od světa, nenávist, pronásledování, hřích, neznalost Boha. Obsah navazující části 16,4–33 o Ježíšově odchodu k Otci a o seslání

114 Srov. POKORNÝ, Petr – HECKEL, Ulrich. *Úvod do Nového zákona*, s. 184–186.

Ducha je opakováním části 14,1–31. Zvláštním janovským rysem je čtyřnásobné použití dvojího „amen“ v kapitole 13 ve verších 16.20.21.38. Celé vyprávění 1–38 je jimi rozděleno do tří oddílů: 1–17 příprava a umývání nohou učedníkům, rozhovor s nimi, Ježíšův praktický příklad a jeho slovní objasnění; 18–20 Ježíš ví, že někteří z jím vyvolených apoštolů selžou, připravuje učedníky na to, co se má stát, aby uvěřili, až se to stane; 21–38 Ježíš označuje svého zrádce, mluví o svém odchodu a dává nové přikázání lásky. První a třetí z těchto oddílů zdůrazňují Ježíšovu lásku, jeho znalost budoucích událostí. On sám sebe vydává svým učedníkům, přestože ví o jejich nepochopení, zradě a zapření.¹¹⁵

Scéna umývání nohou je velmi významná. Tvoří určitý zlom v evangeliu. Nastává Ježíšova hodina (Jan 13,1a), k níž směřovalo jeho dosavadní veřejné působení. Ježíš projevuje lásku až do krajnosti – do konce.¹¹⁶ Jeho smrt je hodinou, kdy přejde k Otci, je to „dokonalý skutek jeho láskyplné sebevydanosti [...] To je nejdůležitější přechod v evangeliu“.¹¹⁷ Podobně se vyjadřuje papež Benedikt XVI.:

Ježíšova „hodina“ je hodinou velkého přechodu, proměny, a toto přetavení bytí přichází skrze agapé. Je to agapé „až do krajnosti“ – a Jan na tomto místě předem poukazuje na poslední slova Ukřižovaného: „Dokonáno je – *tetélestai*.“ (19,30) Tento konec (*télos*), tato totalita sebe-dání, přetavení celého bytí, je právě darování se až k smrti.¹¹⁸

Součástí Božího plánu, který Ježíš postupně naplňuje, je umývání nohou. Ale Petr se brání, odmítá si nechat posloužit. Zjevně nechápe, jeho mysl není otevřená, aby mu mohl být Boží záměr zjeven. Této a dalším událostem v Janově popisu, k nimž patří vyčištění chrámu (2,13–22) nebo vjezd do Jeruzaléma (12,12–16) porozumí učedníci teprve později, až po Ježíšově vzkříšení a oslavení (srov. 2,22; 12,16). Proto Ježíš Petrovi říká: „Co já činím, nyní nechápeš, potom však to pochopíš“ (13,7). V dalším verši varuje Petra, že odmítne-li se umýt, nebude mít podíl s Ježíšem (13,8b). Vzápětí odmítá Petrův požadavek umytí celého těla (13,9). Skrývá se v tom odkaz na křest a způsob, jakým je praktikován. Jde o obsah, o vztah mezi křtem a Ježíšovou smrtí, nikoli aby rituál dodržel přesnou formu celkového omytí. Vyjádřením „mít podíl“ s Ježíšem prostřednictvím umytí (v. 8b) se rozumí připojit se k jeho lásce, k jeho úplnému

115 Srov. MOLONEY, Francis J. *Evangelium podle Jana*, s. 393–395.

116 Dvoji možný překlad slova ve verši 13, viz JB, pozn. „c“ k Jan 1,13, s. 1867.

117 MOLONEY, Francis J. *Evangelium podle Jana*, s. 396–397.

118 BENEDIKT XVI. *Ježíš Nazaretský. 2. díl, Od vjezdu do Jeruzaléma do zmrtvýchvstání*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 42.

sebeobětování a odevzdání života.¹¹⁹ Voda při umývání nohou také může anticipovat vodu, která bude vytékat z Kristova probodeného boku (19,34).¹²⁰

Přestože je u Jana popis průběhu poslední večeře jiný než u synoptiků a Ježíš nepoužívá slova o vydání těla a prolítí krve, i zde v události mytí nohou učedníkům je patrná jeho láska, sebevydání a oběť. Za slovem *hypodeigma* (příklad, obraz) ve v. 15 se podle komentáře skrývá téma příkladné smrti.¹²¹ Janovo evangelium v místě, kde synoptikové mají vyprávění o ustanovení eucharistie, obsahuje pět kapitol (Jan 13 – 17), které toto tajemství prohlubují a rozvíjejí Ježíšovu řeč o chlebu života ze 6. kapitoly (srov. 6,35; 6,48). Různé komentáře Janova evangelia podávají ke stejným místům různé výklady. Umývání nohou bývá interpretováno jako „příklad lásky a vzájemné služby, ... jako odkaz na vtělení, na eucharistii, křest nebo pokání.“¹²² Text je natolik bohatý, že různé pochopení a výklady umožňuje bez toho, aby se odlišné interpretace vzájemně vylučovaly.

Ježíšova oběť sebeodevzdání při poslední večeři a zpřítomnění této události při všech dalších eucharistických slavnostech není činem jednoho dárce a mnoha pasivních příjemců. Je to posvátné agapé, při němž mají nabídnout jako dar svůj život pro druhé všichni účastníci, nejen Kristus. Všichni jsou pozváni k hostině a také všichni přinášejí své dary – svoji lásku a své oběti. Tento způsob prožívání eucharistie potvrzuje Ježíš v Janově evangeliu, když poté, co umyl nohy učedníků, vysvětluje význam svého činu:

... Chápete, co jsem vám učinil? Nazýváte mě Mistrem a Pánem, a máte pravdu: Skutečně jsem. Jestliže tedy já, Pán a Mistr, jsem vám umyl nohy, i vy máte jeden druhému nohy umývat. Dal jsem vám příklad, abyste i vy jednali, jako jsem jednal já. (Jan 13,12–15)

Protože účast na eucharistii je projevem vzájemné lásky, je nezbytné předem odstranit všechny překážky, které by lásce mohly bránit. Ježíšova výzva je v tom zcela jednoznačná:

Přinášíš-li tedy svůj dar na oltář a tam se rozpomeneš, že tvůj bratr má něco proti tobě, nech svůj dar před oltářem a jdi se nejprve smířit se svým bratrem; potom teprve přijď a přines svůj dar. (Mt 5,23–24)

Stejně to interpretuje i Pavel v 1 Kor 11,23–29. V tomto smyslu je Kristova oběť zpřítomněná v eucharistii zcela zásadním paradigmatem pro vztahy nejen mezi „tělem“

119 Srov. MOLONEY, Francis J. *Evangelium podle Jana*, s. 397–398.

120 Srov. FAUSTI, Silvano. *Nad evangeliem podle Jana*, s. 341.

121 Srov. MOLONEY, Francis J. *Evangelium podle Jana*, s. 398–399.

122 Srov. FAUSTI, Silvano. *Nad evangeliem podle Jana*, s. 341.

a „hlavou“, tj. mezi společenstvím církve tvořícím mystické Kristovo tělo a samotným Kristem, ale i navzájem mezi „údy těla“, jimiž jsou jednotliví křesťané: „... tak i my, ač je nás mnoho, jsme jedno tělo v Kristu a jeden druhému sloužíme jako jednotlivé údy“ (Řím 12,5).

4.6. Ježíšova oběť na kříži

Synoptická evangelia zařazují do popisu událostí po poslední večeři Ježíšovu modlitbu v getsemanské zahradě. V Markově popisu (Mk 14,32–42) zakouší Ježíš úzkost ze smrti. Podobně je to v dalších novozákonních zprávách o Ježíšově modlitbě v Getsemanech, některé zde ještě budou popsány později. Selhání učedníků, kteří se svým Pánem nedokážou bdít a poskytnout mu podporu, se zdá být jen vedlejší okolností, která ukazuje, že jejich Mistr musel projít celou cestou utrpení sám. Markovým záměrem je vyjádřit Ježíšovo „spojení s Bohem jako Otcem, a to i tehdy, když mu sděluje svůj strach a zoufalství.“ Učedníkům teprve následující velikonoční události poskytnou nový pohled, v němž lze Ježíšův příběh interpretovat jako ujištění, že člověk nikdy není od Boha opuštěn – ani ve svém utrpení, ani tehdy, když nepocítuje Boží blízkost a pomoc. Ježíš právě tímto způsobem, když osamělý procházel velkým utrpením, pomohl jiným. Kdyby zázračně sestoupil z kříže a zachránil se, jak ho okolostojící posměšně vyzývali (srov. Mk 15,30.32; Mt 27,40.42; Lk 23,37.39), tak by druhým lidem nepomohl. Důvod je jasný. Kdokoliv jiný by pak mohl namítnout, že on sám takovou možnost vystoupit ze svého utrpení nemá.¹²³

Scéna, při níž ukřižovaný Ježíš je podroben výsměchu kolemjdoucích, obsahuje zvláštní rysy a převrácenou logiku. Deuteronomický předpis stanovil, jak odlišit pravého a nepravého proroka (Dt 18,15–22). Prorok, jehož proroctví se nenaplní, je usvědčen a musí zemřít. Zde to vypadá, že je uplatněna zásada rozlišení obrácená naruby. Proroka je třeba zabít, a když se nezachrání, nebyl to prorok. Ježíšovi odpůrci až dosud žádali nějaké znamení, jímž by prokázal, že je skutečným Mesiášem. Nyní postupují obráceně. Vydají ho na smrt, a když nesestoupí z kříže, je to pro ně důkaz, že nebyl Mesiášem. Avšak on jím je právě proto, že z kříže nesestoupil. Kdyby zachránil sebe, nezachránil by jiné.¹²⁴

123 Srov. POKORNÝ, Petr – HECKEL, Ulrich. *Úvod do Nového zákona*, s. 446.

124 Srov. MRÁZEK, Jiří. *Evangelium podle Matouše*, s. 476.

V Matoušově podání výsměch ukřižovanému pokračuje sarkastickým připomenutím, že Božího Syna by jistě Bůh vysvobodil (Mt 27,43). Zaznívá v tom připomenutí žalmu 22 (v. 8–9) a Knihy Moudrosti (v. 2,16–18), autor evangelia tak nabízí představu, v níž jsou velekněží a členové velerady v roli zlovolníků a zvráceně smýšlejících lidí z těchto knih Starého zákona, kteří utrpením zkoušejí spravedlivého – Hospodinova oblíbence. K tupení se připojují i odsouzení ukřižovaní spolu s Ježíšem (Mt 27,44), Matoušovo podání se nezmiňuje o kajícím lotrovi. Výsměch tak dopadá na Ježíše ze všech směrů a působí jako činitel oslabující naději a umocňující opuštěnost.¹²⁵

Podobně i Markův popis obsahuje téma osamělosti v utrpení.

Na kříži (Mk 15,33–39) Ježíš přichází o vše – jak o život, tak o naději. Jeho důvěra v Boha se omezuje na elementární vztah, v němž mu s odvoláním na Žl 22,2 v modlitbě sděluje své zoufalství: „Bože můj, Bože můj, proč jsi mě opustil?“ [...] Tímto líčením Marek zdůrazňuje Ježíšovu lidskost. [...] Opuštěnost Bohem snášel Ježíš zástupně. [...] Jako Syn Boží zemřel „za mnohé“ (srv. Mk 10,45).¹²⁶

Opuštěnost Bohem a popsany výklad její zástupnosti se opírá zejména o starou tradici týkající se poslední večeře. Téma zástupnosti vychází z Mk 14,24 a paralelních míst Mt 26,28; Lk 22,19–20 a bylo podrobněji popsáno v předchozí části o poslední večeři.

Význam Ježíšovy smrti vykládají evangelia soteriologicky. Shodují se v předmětu, který hlásají, ale poněkud se liší způsobem výkladu, katechezí. Markovo podání více vychází z židovské tradice. Ve verši „... Syn člověka nepřišel, aby si dal sloužit, ale aby sloužil a dal svůj život jako výkupné za mnohé“ (Mk 10,45) je možné odhalit souvislost s Božím služebníkem pokládajícím život v oběť za naši vinu a beroucím na sebe nepravosti mnohých podle Iz 53,10–12. Lukáš svůj výklad zaměřuje na pohany neznající příslušné souvislosti, proto vyjádření o Kristově zástupné smrti jinde ve svém evangeliu omezuje a ponechává je pouze v textu o poslední večeři. Ježíšovo vyjádření, že on je tím, kdo slouží, zní stručněji: „... já jsem mezi vámi jako ten, který slouží“ (Lk 22,27). Lukáš svoji zdrženlivost vyrovnává tím, že jako jediný evangelista předtím v průběhu večeře uvádí slova o zástupnosti „za vás“ dvakrát (Lk 22,19–20), jednou když Ježíš láme a podává chléb, podruhé když podává kalich s vínem. Toto opakování je projevem velkého důrazu, který je kladen na uvedená slova.¹²⁷

Lukáš záchranu člověka odvozuje přímo od Boží milosti. Na celé řadě míst ve svém evangeliu používá výrazy, které to dokládají: ospravedlnění (srov. podobenství

¹²⁵ Srov. tamtéž, s. 476–477.

¹²⁶ POKORNÝ, Petr – HECKEL, Ulrich. *Úvod do Nového zákona*, s. 446.

¹²⁷ Tamtéž, s. 554.

o celníkovi Lk 18,9–14), milosrdenství (Mariino Magnificat Lk 1,54), milost (vyučování v synagóze v Nazaretě Lk 4,22; Pavlova řeč v Lukášově interpretaci před cestou do Jeruzaléma Sk 20,24), zalíbení (chvalozpěv andělů při Ježíšově narození Lk 2,14), milosrdenství – smilování (kázání po vyvolení apoštolů Lk 6,36), soucit – pohnutí (podobenství o marnotratném synu Lk 15,20). Uvedená slova jsou charakteristikami Boha a neodlučně patří k jeho dokonalosti. Nositelem milosti, k níž se všechna vztahují, je Ježíš. Své spasitelské poslání neuskutečňuje jen svojí smrtí, ale celým životem, v němž zjevuje Boží vlastnosti a Boží vztah k lidem. V centru u Lukáše stojí odpuštění hříchů.¹²⁸

Jan ve svém podání sice také zaznamenává odchod Ježíše s učedníky po večeři do zahrady za potokem Cedron (Jan 18,1), ale jen velmi stručně. Osmnáctá kapitola nezmiňuje Ježíšovo utrpení, úzkost a modlitbu v getsemanské zahradě na Olivové hoře, jak jsou trojím způsobem popsány v synoptických evangeliích (Mk 14,32–42; Mt 26,36–46; Lk 22,39–46). Jan ale modlitbu na Olivové hoře nevynechává zcela, jen ji podle mínění exegetů uvádí na jiném místě (srov. 12,27n).¹²⁹ Krátký text tvoří celkově čtvrtou zprávu o Ježíšově modlitbě před zatčením a Jan ji umísťuje už do dvanácté kapitoly k několika promluvám pronášeným Ježíšem po slavném vjezdu do Jeruzaléma.

Pátou novozákonní zprávou o modlitbě v Getsemanech je úsek v listu Židům (Žid 5,7–10).¹³⁰ Výslovně zmiňuje Ježíšovu oběť modliteb a proseb. Je v něm patrná následná teologická interpretace a také je to jediné místo v listu a asi i v celém Novém zákoně, které popisuje modlitby s úpěnlivými prosbami jako formu oběti Bohu.

Celá řada míst Nového zákona potvrzuje souvislost mezi eucharistickou obětí při poslední večeři a Ježíšovou obětí na kříži. Některá už zde byla uvedena, dalším je Jan 19,34. Z probodnutého Kristova boku vytéká krev a voda. Jan v tom odkazuje na křest a na eucharistii.

V Matoušově evangeliu se nachází propojení Kristovy oběti i s časově vzdálenějším dřívějším okamžikem, kdy v Josefově snu zazněla andělova předpověď o spásném poslání Mariina syna. Vyjadřuje to hned počátek Matoušova evangelia: „Porodí syna a dáš mu jméno Ježíš; neboť on vysvobodí svůj lid z jeho hříchů“ (Mt 1,21). Neuvádí se zde, jak bude spása z hříchů dosažena, ani že by byla nějak spojena s Ježíšovou smrtí.

128 Srov. tamtéž, s. 555.

129 Srov. FAUSTI, Silvano. *Nad evangeliem podle Jana*, s. 453; srov. BENEDIKT XVI. *Ježíš Nazaretský. 2. díl*, s. 101.

130 Srov. BENEDIKT XVI. *Ježíš Nazaretský. 2. díl*, s. 101.

Když však vyprávění dospěje k poslední večeři, kde Ježíš říká, že jeho krev je vylita „za mnohé na odpuštění hříchů“ (Mt 26,28), vyjde najevo, že ta dvě místa (Mt 1,21; 26,28) tvoří jakýsi rámeček kolem příběhu a tím naznačují, že prorocký slib ve v. 1,21 z období Ježíšova dětství je nakonec splněn při Ježíšově smrti, která má za následek odpuštění hříchů (v. 26,28).¹³¹

Kristova oběť na kříži přinesla spásu a současně se stala i vzorem k následování: „Tedy řekl Ježíš svým učedníkům: „Kdo chce jít za mnou, zapři sám sebe, vezmi svůj kříž a následuj mne“ (Mt 16,24). Velmi podobné znění je i v paralelních místech Mk 8,34; Lk 9,23. Za pozornost stojí, že Kristus nevybízí následovníka, aby se nechal ukřižovat nebo podstoupil jiný jednorázový akt sebeobětování, ale zve jej ke křížové cestě, k celoživotnímu procesu následování a oběti. Cesta může skončit i násilnou smrtí, ale ne nutně. Ježíšova oběť se týkala celé doby jeho života, proto každá její část od narození po Golgotu se může stát vzorem pro následovníky.

4.7. Jedinečnost a účinnost Kristovy oběti

Desátá kapitola listu Židům zobrazuje starozákonní kněžskou službu jako každoroční oběti (v. 1) a každodenní bohoslužbu (v. 11) spojenou se stále stejnými oběťmi. Ať už je perioda denní či roční, podstatné je, že oběti musejí být opakovány, protože nedokážou s konečnou platností odstranit hřích a očistit svědomí. Sčítající se účinek vyjádření těchto dvou veršů zdůrazňuje hluboce zažitou nedostatečnost kněžské služby, která je pak potvrzena logickým závěrem ve v. 2. Ten konstatuje, že nutnost opakování obětí je důsledkem přetrvávajícího vědomí hříchu. Ani sebevětší počet obětních darů nevede k opravdovému úplnému očištění. Neúčinnost obětí starého řádu není způsobena jen tím, že by byly přinášeny s nesprávným úmyslem, ale tkví v samotné podstatě, protože „krev býků a kozlů není s to hříchy odstranit“ (v. 4). Úsek v. 1–4 je tak postaven do kontrastu k předcházející části v 9. kapitole zabývající se jedinou neopakovanou Kristovou obětí (9,25–28). Ta je pravá a účinná, Kristus v ní na sebe bere hříchy mnohých. Ježíš je současně knězem (srov. v 9,11) i obětí (srov. 9,14), prolil svou vlastní krev (9,12).¹³²

¹³¹ Srov. GREEN, Joel B. – BROWN, Jeannine K. – PERRIN, Nicholas. *Dictionary of Jesus and the Gospels*, s. 182.

¹³² Srov. O'BRIEN, Peter Thomas. *The letter to the Hebrews*. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Pub. Co., 2010, s. 341–355.

Verš 10,4 v kontextu celé části 10,1–4 je v rozporu s ustanovením oběti za hřích, jak je popsána v Lv 4, kde se uvádí, že vykonáním oběti je hříšníkovi či hříšníkům odpuštěno, srov. Lv 4,20.26.31.35. Pisatel listu Židům vychází z prorocké tradice, v níž je relativizován význam obětování zvířat a důraz je kladen na změnu smýšlení a chování (srov. Iz 1,11; Oz 6,6). V duchu této tradice se kriticky vůči obětem vyjadřuje také Žl 40,7 a hodnotu poslušnosti nadřazuje nad význam obětí i 1 Sam 15,22. Verše 7–9 ze žalmu 40 přesně vyjadřují Kristův postoj během celého jeho pozemského života – naplnit Otcovu vůli:¹³³

Obětní hod ani oběť přídavnou sis nepřál, nýbrž protesals mi uši; nežádals oběť zápalnou ani oběť za hřích. Tu jsem řekl: Hle, přicházím, jak ve svitku knihy o mně stojí psáno. Plnit, Bože můj, tvou vůli je mým přáním, tvůj zákon mám ve svém nitru. (Žl 40,7–9)

Starozákonní kněžství, oběti a smlouva mají podle listu Židům nižší hodnotu než nová smlouva, ale hrály pozitivní roli v dějinách spásy a poukazovaly na naplnění, které se uskuteční, až přijde pravý kněz a oběť. Jedinečnost Kristovy oběti je již anticipována v žalmu 110, který prorokuje příchod kněze „podle řádu Melchisedechova“. V sedmé kapitole listu Židům je Melchisedech představen jako král Sálemu a kněz nejvyššího Boha. Autor jeho jméno překládá jako král spravedlnosti a král pokoje a vidí v něm předobraz Krista, který i podle jiných proroctví bude pravým knížetem pokoje a spravedlnosti (srov. Iz 9,5–6; 11,1–9; Mich 5,1.4). Dále se podle Gn 14 má za to, že Melchisedech je věčný a tím také podobný Božímu Synu, protože se zde neuvádí okolnosti jeho narození ani se nezmiňuje jeho smrt. Áronské kněžství, které je spojené s oběťmi časově omezenými, bude překonáno příchodem nového velekněze – Krista, který branou smrti vstoupil do věčného života, kde sedí po Boží pravici, „je stále živ a přimlouvá se za nás“ (Žid 7,25b) a jeho kněžství má tedy trvalou platnost.¹³⁴

Kristova oběť výrazně převyšuje oběti zvířat přinášných stále znovu podle staré smlouvy. Jejich krev je prolita, ale o významu své oběti nemají ponětí. Kristus dává sám sebe jako oběť, která má moc očistit od hříchu jednou provždy a uvést věřící do Boží přítomnosti.¹³⁵

Ježíšovo velikonoční tajemství převrací naruby pohanské představy o bohu, který je utrpením zcela nedotknutelný. Bůh ve svém Synu sestupuje, aby se přijetím lidství stal

133 Srov. BROŽ, Jaroslav. *List Židům*, s. 158.

134 Srov. tamtéž, s. 107–114, 158.

135 MARTIN, Ralph P. – DAVIS, Peter H. *Dictionary of the Later New Testament and Its Developments*. Illinois: InterVarsity Press, 1997, s. 646–647.

„bratrem“ každému člověku. Jako člověk trpěl a přijal smrt, aby nad ní mohl zvítězit a proměnit její smysl. Jedinečná událost vtělení Boha v dějinách spásy má za cíl opět spojit hříchem přetrhané pouto člověka s Bohem. Smrt už nebude mít poslední slovo, Boží Syn přišel, aby člověka osvobodil z otroctví, v kterém byl držen strachem před smrtí (v. 2,15). Ježíš přemohl smrt tím, že ji zakusil jako každý jiný člověk. Ukázal nejen svoji poslušnost Otcově vůli ale i solidaritu se svými „bratřími“. Starozákonní kněží byli zasvěcováni k bohoslužebným úkonům rituály, při kterých byli odděleni od ostatních lidí, aby mohli předstoupit před Boha. Museli se vyvarovat styku se smrtí, protože byla považována za neslučitelnou se svatostí živého Boha. Kristus se stává veleknězem naopak tím, že „se ve všem musel připodobnit svým bratřím“ (v. 2,17), tedy se nemusel od lidí oddělovat, aby dosáhl dokonalého společenství s Bohem. Je „veleknězem milosrdným a věrným v Boží službě“ (v. 2,17), který má soucit se všemi, kteří procházejí zkouškami utrpení, jako jimi prošel on: „Protože sám prošel zkouškou utrpení, může pomoci těm, na které přicházejí zkoušky“ (v. 2,18).¹³⁶

Účinnost Kristovy oběti tkví v tom, že přináší ospravedlnění a posvěcení všem, kteří Krista vírou přijímají. On jediný má moc „přivést k dokonalosti ty, které posvěcuje“ (v. 10,14b). Dílo spásy je jednou provždy dokončené, ale to, jak bude účinné v životě křesťana záleží na míře, s jakou si tento Boží dar vykoupení každý přivlastní. Sám Duch svatý dosvědčuje, že Bůh splní slova „nové smlouvy“, že na rozdíl od Zákona Staré smlouvy vloží své zákony přímo do srdce i mysli člověka (v. 10,15–16).¹³⁷

136 Srov. BROŽ, Jaroslav. *List Židům*, s. 48–57.

137 Srov. tamtéž, s. 159.

5. Přinášejte sami sebe jako oběť

Již ve Starém zákoně v knize Sirachovcově (Sir 35) je dáván do úzké souvislosti s přinášenou rituální obětí ctnostný život. V uvedených verších jsou už samotné zachování Zákona a ctnostný život přirovnávány k „pokojné oběti“ (Sir 35,1; srov. Lv 3,1): „Kdo je laskavý, koná oběť výrazkové mouky“ (Sir 35,2a; srov. Lv 2,1), „kdo dává almužnu, přináší oběť chvály“ (Sir 35,2b; srov. Lv 7,11).

Stejně i v Novém zákoně je řada textů, které tyto dvě dimenze oběti, tedy samotný kult a každodenní život, spojují.¹³⁸ Křesťanská oběť má svůj základ v Ježíšově jedinečné oběti na kříži, kdy z lásky zcela daruje sám sebe pro druhé. Křesťan je pozván následovat svého mistra ve velkorysém sebedarování Bohu a druhým vždy a všude. Tak jak hovoří pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes* v 22. článku, Ježíš Kristus je tím, který celým svým životem, smrtí a zmrtvýchvstáním ukazuje velikost Boží lásky, která se stále znovu sklání k člověku, která odkrývá velikost člověka jako Božího obrazu a zve ho k následování vtěleného Slova, aby skutečně mohl vést naplněný život a dosáhnout svého cíle, kterým je Bůh sám.¹³⁹ „... Tím, že za nás trpěl, nám nejen dal příklad, abychom šli v jeho šlépějích, nýbrž i otevřel cestu; jdeme-li po ní, život i smrt se posvěcují a nabývají nového smyslu.“¹⁴⁰

Apoštol Pavel v listu Filipánům považuje právě poznání Ježíše Krista za ten nejcennější dar pro jeho život (srov. Flp 3,8). Setkání s ním dalo jeho životu zcela jinou dynamiku. Motorem pro Pavlovu službu a horlivé nasazení pro druhé je Kristova láska, která si zcela podmanila jeho bytost: „... nežiji už já, ale žije ve mně Kristus. A život, který zde nyní žiji, žiji ve víře v Syna Božího, který si mne zamiloval a vydal sebe samého za mne“ (Gal 2,20). Stejně i v 2. listu Korintánům je to podle Pavla Kristova láska až do krajnosti, která burcuje každého, kdo jí byl zasažen v hloubce svého bytí, k tomu, aby následoval příkladu svého Mistra: „Vždyť nás má ve své moci láska Kristova – nás, kteří jsme pochopili, že jeden zemřel za všechny ... proto, aby ti, kteří jsou naživu, nežili už sami sobě, nýbrž tomu, kdo za ně zemřel i vstal“ (2 Kor 5,14–15).

138 Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, s. 285.

139 Srov. GS 22.

140 GS 22.

5.1. Křest – smrt starého a vzkříšení nového člověka (Řím 6,4-5; Kol 2,12)

Apoštol Pavel se zabývá křtem v 6. kapitole Listu Římanům:

Byli jsme tedy křtem spolu s ním pohřbeni ve smrt, abychom – jako Kristus byl vzkříšen z mrtvých slavnou mocí svého Otce – i my vstoupili na cestu nového života. Jestliže jsme s ním sjednoceni, protože máme účast na jeho smrti, jistě budeme mít účast i na jeho zmrtvýchvstání. (Řím 6,4–5)

Velmi podobně jako List Římanům se vyslovuje o křtu a jeho účinku i List Kolosanům: „S Kristem jste byli ve křtu pohřbeni a spolu s ním také vzkříšení vírou v Boha, jenž ho svou mocí vzkřísil z mrtvých“ (Kol 2,12).

Symbolika křtu byla v Pavlově době pro křesťany v římském prostředí i jinde velmi dobře srozumitelná. Brali křest jako proměnu existence, byl to pro ně zlom, který zakoušeli po všech stránkách – i společensky. V jejich chápání při křtu člověk spojený s Kristem umírá světu, ve vodě je s ním pohřben, je s ním pak také Kristovou mocí vzkříšen a vychází z vody jako nový člověk. Doba prvního století po Kristu se v římské říši vyznačovala oblibou tzv. „mysterijních náboženství“. Při iniciačních obřadech v těchto kultech opakoval člověk sám na sobě osud pohanského božstva a sliboval si od toho, že dojde ke změně i v jeho vlastním osudu. Je možné, že popsané prostředí působilo i na křesťany a vedlo je k pojetí křtu jako „spoluumírání“ a „spoluzmrtvýchvstání“ s Kristem. Pavel se takovému nesprávnému mysterijnímu výkladu posvátného znamení křtu brání. V jeho Listu Římanům se objevují dva důležité argumenty uvádějící pochopení křtu na pravou míru. Podle jednoho účast na Kristově zmrtvýchvstání sice určuje život křesťana již od okamžiku křtu, ale plnosti tato účast dosáhne až v budoucnu. Srov. verše 6,4,8, v nichž je použit budoucí čas: „Jestliže jsme spolu s Kristem zemřeli, věříme, že spolu s ním budeme také žít“ (Řím 6,8). Podle druhého argumentu nová existence po křtu není něčím, co by člověk vlastnil jako hotovou věc, o níž není třeba se starat, ale uskutečňuje se jen prostřednictvím naplněného života pro Boha, srov. 6,14nn. S tím souvisí i výklad verše 6,6 o ukřižování starého člověka. Zničeno nemá být hmotné lidské tělo, ale „tělo hříchu“, tj. člověk má odumřít všem starým vztahům, v nichž je zapleten se zlem, a má oživit svůj nový existenciální vztah k Bohu.¹⁴¹

¹⁴¹ Srov. THEOBALD, Michael. *List Římanům*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 160–162.

Verš Kol 2,12, který se také zabývá křtem a spojením s Kristem při „pohřbení“ ve křtu, uvádí ve srovnání s Řím 6,4–5 navíc víru v Boha jako činitel působící vzkříšení. Církevní otcové křesťanského starověku považují křest za uzdravující svátost a jako jeden z účinků mu přisuzují uzdravení duchovní slepoty. Člověk musí být křtem uschopněn pohlížet na skutečnost v Božím světle – a to není možné jinak, než že se mu otevrou oči víry. Proto také odedávna křesťané nazývali křest „osvícením“. Už od starověku věřili, že ve svátostech působí sám Ježíš. Nazývali ho lékařem uzdravujícím naše rány, jak je patrné např. z výkladu žalmu 118 od Ambrože nebo v listech Ignáce z Antiochie.¹⁴² „Kristus je jediný, kdo může uzdravit nejtěžší nemoc člověka, totiž jeho hřích a zraněné pouto s Bohem – on je jediný, kdo může přinést odpuštění hříchů.“¹⁴³

Následovat Kristův příklad v životě je možné jen díky daru Ducha svatého, který včleňuje pokřtěného do společenství mystického těla Kristova – církve. Obdarování Duchem je podstatou nového života:

Tato svátost se také nazývá „*koupelí znovuzrození a obnovení v Duchu svatém*“ (Tit 3,5), protože vyjadřuje a uskutečňuje ono zrození z vody a Ducha, bez něhož „nikdo nemůže vejít do Božího království“ (Jan3,5).¹⁴⁴

Z upřesněného pochopení křtu a výkladu spojení s Kristem při křtu vycházejí praktické rady pro život křesťana. Je správné přijmout „smrt starého člověka“, všeho, čím je člověk zapleten se zlem, a začít žít nový život určený vztahem k Bohu, vztahem projevujícím se jak v duchovní rovině, tak i prakticky naplňováním příkázání lásky k bližním. Uzdravení „duchovních očí“ při křtu dává možnost pomocí víry vidět skutečnost v Božím světle, rozlišovat dobro a zlo, rozpoznávat jakým způsobem a komu pomoci či posloužit. Proměna započatá při křtu není jednorázovým aktem, ale celoživotním úkolem, v němž jsou člověku oporou Boží milost získaná při křtu a naděje na zmrtvýchvstání a na věčný život. V takovém pojetí a prožívání křtu lze najít rysy oběti. Pokřtěný člověk se připojuje k oběti Kristově odevzdáním svých hříšných vztahů, nesprávného způsobu života, obětí vynaloženého času a námahy ve službě bližním i Bohu.

142 Srov. VOPŘADA, David. Svátosti – Kristův lék u církevních otců. *Mezinárodní katolická revue Communio* 2014, roč. 18, č. 2, s. 75–78.

143 VOPŘADA, David. Svátosti – Kristův lék u církevních otců, s. 75.

144 KKC 1215.

5.2. Kristova dokonalá oběť – vzor k následování (Ef 5,1-2; Řím 12,1)

Slovo *mimēomai* z novozákonní řečtiny se do češtiny překládá různě, nejčastěji „napodobovat“ či „následovat“.¹⁴⁵ Boha za vzor pro napodobování doporučují pozdní novozákonní spisy. Z nich na prvním místě je to Ef 5,1–2: „Napodobujte tedy Boha jako milované děti a žijte v lásce, jako i Kristus miloval nás a vydal sám sebe za nás jako dar a oběť Bohu v příjemnou vůni.“ Podobně, i když bez použití slova „napodobovat“ se vyjadřuje 1 Petr 1,16: „Vždyť je napsáno: ‚Bud’te svatí, neboť já jsem svatý.‘“ Petrův list zde cituje starozákonní knihu Lv 11,44. Třetí výzvu k napodobování je možné najít v 3 Jan 11: „Milovaný, nenapodobuj zlé, ale dobré. Kdo činí dobře, je z Boha; kdo činí zle, Boha neviděl.“¹⁴⁶

Napodobování Boha je asi nejobtížnějším druhem napodobování, Bůh není pro věřící tak konkrétním vzorem jako Ježíš. Ovšem křesťané prvního a druhého století považovali za vhodné vyzývat k napodobování nejen Krista (Ef 5,2), ale také Boha (Ef 5,1). V kontextu listu Efezanům je kladen důraz na lásku: „a žijte v lásce...“ (v. 2). Snad je to hlavně proto, že život v lásce se projevuje v odpuštění křesťanským bratřím a sestrám, ale také pomocí potřebným a upřednostňováním dobra druhých v křesťanském společenství i mimo něj. Verše 1 Petr 1,16–17 a 3 Jan 11 vytvářejí z napodobování Boha široký základ pro vedení života věřícího.¹⁴⁷

Otázce, jak má správně křesťan i celé společenství církve žít poté, co přijali nový život skrze křest, se věnuje celá 12 kapitola listu Římanům. Pokřtěný věřící přijal novou přirozenost Božího dítěte a tím i nový závazek žít v úzkém vztahu důvěry a poslušnosti vůči Bohu a své jednání řídit podle zákona Ducha, „který vede k životu v Kristu Ježíši“ (Řím 8,2).¹⁴⁸ Pavel v úvodu používá terminologii obětního kultu, aby jasně vyjádřil, že od nynějška je křesťan se vším, co tvoří jeho život, povolán sám sebe přinášet „jako živou, svatou a Bohu milou oběť“ (Řím 12,1). Celý život křesťana patří Bohu. Tak jak dříve byly na oltáři přinášeny oběti krvavé i nekrvavé jako projev vděčnosti, úcty,

145 Oba české výrazy ale nemají přesně stejný význam. Projevuje se to v českých překladech Nového zákona, kdy např. Český studijní překlad dává přednost jednomu a Český ekumenický překlad druhému ze slov u téhož verše. Bude to vidět v následujících příkladech.

146 Všechny tři listy jsou citovány podle Českého studijního překladu, v němž ve dvou případech je použito slovo „napodobujte“. Ekumenický překlad má na stejných místech „následujte Božího příkladu“ (Ef 5,1) a „neříd’ se podle zlého“ (3 Jan 11).

147 MARTIN, Ralph P. – DAVIS, Peter H. *Dictionary of the Later New Testament and Its Developments*, s. 535.

148 HAHN, Scott. *Romans*, s. 211.

prosby o ochranu a za odpuštění, tak nyní křesťan zasvěcující sám sebe a celý svůj život Bohu vyjadřuje své vědomí naprosté závislosti na Bohu – pravém zdroji života a radosti. Úvodní verš 12 kapitoly listu Římanům je jediné místo v Písmu, kde se křesťan stejně jako Kristus stává zároveň obětníkem i obětí, když Bohu odevzdává sám sebe i vše, co tvoří jeho život. Následuje tak příklad Krista, který jako první daroval svůj život pro druhé v poslušnosti do Otcovy vůle. Oběť má být živá, svatá a Bohu milá. Živou obětí je služba pro druhé, schopnost umět se vzdát svého egoismu a denně vydávat svůj život pro druhé. Svatá oběť je oběť bez vady, zcela zasvěcená Bohu, oběť čistého srdce, které není zatížené hříchem nevěrnosti a modlářství. Je to život podle Kristova příkladu, kdy v konkrétních událostech usměrňují rozhodování a jednání křesťana etické nároky Kristova učení, jejichž základem je láska. Bohu se líbí oběť, kterou člověk přináší se zkroušeným srdcem (srov. Žl 51,19). Je si vědom, že jako hříšník potřebuje stále činit pokání a projevovat pokoru ve smýšlení i jednání.¹⁴⁹

Ve druhém verši Pavel varuje členy církevní obce, aby nepodléhali tlakům svého kulturního prostředí, aby se nebáli být jiní. Touha přizpůsobit se okolí je nebezpečná a může oslabit morální i duchovní nároky nového života podle evangelia. Duch doby bývá často v rozporu s tím, co je „Boží vůle, co je dobré, Bohu milé a dokonalé“ a křesťan je mu schopen vzdorovat jen „obnovou své mysli“ (Řím 12,2). Tento nový způsob pohledu na svět ve světle evangelia znamená podle Pavla „mít mysl Kristovu“ (1 Kor 2,16). Jinak vyjádřeno to znamená: Boží milost jako první působí a postupně uzdravuje světské smýšlení. Člověk spolupracuje na procesu obnovy mysli prohlubováním víry skrze modlitbu, rozjímání Božího slova, ochotou nechat se vést Božím Duchem: „Ti, kdo dělají jen to, co sami chtějí, tíhnou k tomu, co je tělesné; ale ti, kdo se dají vést Duchem, tíhnou k tomu, co je duchovní“ (Řím, 8,5). V prvních dvou verších dvanácté kapitoly listu Římanům lze vidět spojitost s textem první kapitoly, kde Pavel líčí modlářské pohanské praktiky v protikladu k pravé bohoslužbě, při které se vzdává úcta Bohu, původci všeho stvoření. Pravá bohoslužba vede k uspořádanému životu (Řím 12,3–21), zatímco nepravé uctívání model plodí celou škálu zvráceností (Řím 1,25–32). Důvodem obnovy smýšlení je rozpoznat, co je vůle Boží. Tu Bůh podle Písma zjevil již mnoha způsoby, nejvíc ve svém Synu (srov. Žid 1,1–2). Ježíšovo učení a jeho osobní příklad dává křesťanovi poznat, jak může vypadat život, který je

149 Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. Holiness as a Process of Growing into Spiritual Adulthood. *Communio viatorum: a theological journal* 2019, roč. 61, č. 1, s. 16–17.

v souladu s Otcovou vůlí. Boží milost skrze Ducha svatého pomáhá při rozlišování, stejně jako posiluje v konání toho, co je dobré, co je podle Boží vůle, co je mu milé a dokonalé. A dokonalost – svatost je cílem života křesťana, uskutečňuje se, když jeho bytí odráží Boží lásku a velkorysost.¹⁵⁰

5.3. Oběť „zkroušeného srdce“ (Žl 51,17-19)

Žalm 51 je podle svého prvního verše připsán králi Davidovi. Zabývá se královou situací poté, co spáchal cizoložství s Batšebou a nechal zabít jejího manžela, aby zakryl svůj hřích (2 Sam 11). David jako postava jednající v žalmu dělá v úvodní části dvě důležité věci: přiznává svou hříšnost a spoléhá se na Boží milosrdenství (v. 3–5). Nespoléhá se na předchozí dobré skutky ani na žádné polehčující okolnosti. Je vinen a ví, že ho může zachránit pouze Boží milosrdenství. Je vzorem toho, jak vypadá skutečné pokání srdce. Napsal tento žalm jako bolestné volání k Bohu o odpuštění.

Panovníku, otevři mé rty, ať má ústa hlásají tvou chválu. Oběť, kterou bych dal, se ti nezalíbí, na zápalných obětech ti nezáleží. Zkroušený duch, to je oběť Bohu. Srdcem zkroušeným a zdeptaným ty, Bože, nepohrdáš! (Žl 51,17–19)

David říká, že neexistuje nic, co bychom mohli Bohu nabídnout, abychom ho usmířili, když jsme zhřešili. To, co Bůh hledá, není větší počet zvířecích obětí, ale přeje si opravdové pokání. Vnější náboženské úkony nemohou nahradit vnitřní upřímnou lítost. „Hospodin však hledí na srdce“ (1 Sam 16,7). David se dostává k jádru toho, proč Bůh tak nenávidí hřích. Jsme stvořeni k jeho obrazu (Gn 1,27), ale náš hřích tento obraz kazí, znečišťuje. Zlomený duch a zkroušené srdce zvou Boha, aby znečištění odstranil a obnovil náš vztah k němu do správné podoby. Izajášovým prostřednictvím Hospodin říká: „Přebývám ve vyvýšenosti a svatosti, ale i s tím, jenž je zdeptaný a poníženého ducha, abych oživil ducha ponížených, abych oživil srdce zdeptaných“ (Iz 57,15). Bůh je věrný a spravedlivý, každému, kdo své hříchy vyzná, odpouští a očišťuje ho od nepravosti (1 Jan 1,9).¹⁵¹

Poselství žalmu 51 je stále platné. Vyznání hříchů, lítost projevující se zkroušeným duchem a prosba o smilování jsou obětí, jíž Bůh nepohrdá.

¹⁵⁰ Srov. HAHN Scott. *Romans*, s. 215.

¹⁵¹ Srov. *What does it mean that God will not despise a broken spirit and contrite heart?* [2023-03-30] <<https://www.gotquestions.org/broken-spirit-contrite-heart.html>>.

5.4. Oběť díků a chvály Bohu (Žid 13,15; Ef 5,18-20)

Oběť díků a chvály není novozákonní zvláštností. Byla oblíbená v pohanských náboženstvích starověkého Řecka a Říma. Ve Starém zákoně se vyskytuje v žalmech (Žl 50,14.23; 107,22) a také prorok Ozeáš radí místo oběti býčků přinést oběť rtů, v hebrejštině doslova „býky rtů“: „Vezměte s sebou slova a navraťte se k Hospodinu! Řekněte mu: Sejmi celou vinu, přijmi naši řeč a my ti odplatíme býčky svých rtů“ (Oz 14,3 podle ČSP).

List Židům ve 13. kapitole představuje křesťanskou oběť ve dvou podobách: směrem k Bohu v podobě chvály (v. 13,15) a směrem k lidem ve formě dobročinné služby (v. 13,16).¹⁵² Na oběť ve formě služby podle v. 16 přijde řada v rozboru později. Oběť chvály podle v. 15 přinášejí křesťané prostřednictvím Ježíše. Ve verši sice není Ježíšovo jméno výslovně uvedeno, ale vyplývá z kontextu, ekumenický překlad je tam pro větší srozumitelnost přidává. Podle ČSP zní v. 15 takto: „Skrze něho tedy přinášejme Bohu stále oběť chvály, to jest ovoce rtů, vyznávajících jeho jméno“ (Žid 13,15). Výraz „ovoce rtů“ je převzat z Ozeáše (Oz 14,3) v řeckém znění (LXX).¹⁵³ Srovnej s „býčky rtů“ v tomtéž verši u Ozeáše, když se vychází z hebrejského textu, viz předcházející odstavec.

V Listu Židům se ovocem rtů jednoznačně myslí duchovní oběť, ne materiální dar v pozemské svatyni podle staré smlouvy (Žid 9,1). Je to Bohu příjemná služba (v. 12,28), oběť chvály, při níž její účastníci vyznávají Kristovo jméno (v. 13,15). Zatímco dříve bylo přinášení oběti úkolem kněží, nyní tuto roli převzalo celé společenství.¹⁵⁴ Úvodní slova v. 13,15 „skrze něho“ (Ježíše) jsou důležitá. Pouze skrze něho, pravého velekněze, může být Bohu přinášena přijatelná oběť. Nyní mohou oběť díkůvzdání přinášet všichni, kdo si přivlastnili dokonalou Kristovu oběť. Zvířecí oběti se staly zbytečné.¹⁵⁵

K duchovním obětem vyzývají také další spisy Nového zákona: „I vy buďte živými kameny, z nichž se staví duchovní dům, abyste byli svatým kněžstvem a přinášeli duchovní oběti, milé Bohu pro Ježíše Krista“ (1 Petr 2,5). „Bůh je Duch a ti, kdo ho

¹⁵² Srov. BROŽ, Jaroslav. *List Židům*, s. 218.

¹⁵³ Srov. tamtéž, s. 219.

¹⁵⁴ Srov. THOMPSON, James W. *Hebrews*. Grand Rapids: Baker Academic, 2008, s. 284.

¹⁵⁵ Srov. O'BRIEN, Peter Thomas. *The letter to the Hebrews*, s. 527.

uctívají, mají tak činit v Duchu a v pravdě“ (Jan 4,24). List Efezanům rozvádí myšlenku duchovní oběti chvály a díky takto:

A neopíjejte se vínem, což je prostopášnost, ale plni Ducha zpívejte společně žalmy, chvalo zpěvy a duchovní písně. Zpívejte Pánu, chvalte ho z celého srdce a vždycky za všechno vzdávejte díky Bohu a Otcí ve jménu našeho Pána Ježíše Krista. (Ef 5,18–20)

Naplnění Duchem svatým není jednorázová událost, ze které žijeme do konce života. Je to proces, při němž opakovaně prosíme o naplnění a pak je vírou přijímáme. Ten, kdo je naplněn Duchem, bude také naplněn vzdáváním díky. Nespokojené stěžující si srdce a Duch svatý prostě nejdou dohromady.¹⁵⁶

5.5. Oběť služby bližním (Žid 13,16)

Bohu je příjemná nejen oběť chvály s vyznáváním jeho jména (Žd 13,15), ale také dobročinnost a štědrost (v. 16). Posluchači, jimž je určen výklad obsažený v Listu Židům, jsou vyzváni, aby byli pohostinní, přijímali příchozí a pamatovali na vězně (v. 2–3). Základem je bratrská láska (v. 1), jež zahrnuje všechny způsoby konání dobra. Ve vyjádření „činit dobro“ ve v. 16 se používá sloveso, které se vyskytuje v řeckém Novém zákoně jen na tomto jediném místě. To však neznamená, že myšlenka konání dobra je ojedinělá. Lze ji nalézt např. v 1 Petr 2,15.20; 3,6.17; 4,19; Sk 4,9. V kontextu Listu Židům se konáním dobra pravděpodobně míní skutek lásky vyjadřující starost a péči o ostatní.¹⁵⁷

Přestože autor listu je si vědom tíživé situace některých členů společenství, kteří byli při pronásledování obrání o svůj majetek (v. 10,34), vyzývá je, aby pomáhali druhým pohostinností (v. 13,2). Sdílení hmotného majetku zde může být odvozeno od pojmu *koinonia* ve v. 13,16. Základ tohoto slova bývá použit pro různé způsoby sdílení, jako jsou společná víra (Tit 1,4), společné spasení (Jud 1,3), účast či spoluvina na cizích hříších (Tim 5,22), ale celkové vyznění Žd 13 svědčí spíše pro sdílení ve smyslu poskytnutí hmotných věcí ostatním, jak je tomu u příkladů Sk 2,44; 4,32; Řím 12,13; Gal 6,6; Flp 4,15. Bez ohledu na přesný konkrétní význam pojmu je jasné, že činnost přispívající k dobru druhých tvoří základ pro oběť chvály příjemnou Bohu.¹⁵⁸

156 GUZIK, David. *Ephesians 5 – Life in the Spirit* (2018) [2023-03-30].
<<https://enduringword.com/bible-commentary/ephesians-5/>>.

157 Srov. O'BRIEN, Peter Thomas. *The letter to the Hebrews*, s. 528.

158 Tamtéž.

Téma služby bližním lze najít také v textech apoštola Pavla. Společenství věřících tvoří jedno tělo s mnoha údy, které jsou na sobě závislé (srov. 1 Kor 12,12; Řím 12,4–5). Každý je povolán ke službě podle charismat, která od Boha dostal. Služba bližním může mít tedy různé podoby. Bůh své dary rozdělil tak, že každý člověk obdržel nějaké, aby se všichni navzájem svými obdarováními doplňovali a spoluvytvářeli jednotu fungujícího organismu těla církve (srov. 1 Kor 12,18–26). Křesťan je povolán k lásce k ostatním bratřím ve společenství, ale také je nositelem vědomí spoluodpovědnosti za spásu světa. Hlásat evangelium je jednou z nejdůležitějších služeb křesťanského společenství.

Celý Ježíšův život, jeho postoj vůči chudým, jeho skutky, jeho důslednost, jeho každodenní a prostá velkorysost a nakonec jeho naprostá odevzdanost – to všechno je cenné a promlouvá do našeho osobního života. Pokaždé, kdy to znovu objevujeme, přesvědčujeme se, že právě toto druzí potřebují, byť si to neuvědomují. [...] evangelium odpovídá na nejhlubší potřeby lidí, protože všichni jsme byli stvořeni k tomu, co nám nabízí evangelium: přátelství s Ježíšem a bratrskou lásku.¹⁵⁹

Pojem „bohoslužba“ lze chápat jako službu věřících Bohu, ale také především jako službu Boha člověku. Bůh vždy jako první slouží člověku, aby ho ke službě uschoпил. Když Ježíš umyl učedníkům nohy, ptá se jich: „Chápete, co jsem vám učinil?“ (Jan 13,12) a jinde: „Já jsem mezi vámi jako ten, který slouží“ (Lk 22,27b). Křesťan se stále učí chápat důsledky pro svůj praktický život, které plynou z těchto Ježíšových slov.

159 EG 265.

Závěr

Cílem práce bylo přiblížit téma oběti, jak je chápána ve Starém a Novém zákoně, poukázat na jedinečnost oběti Kristovy a zamyslet se nad jejím smyslem pro každodenní život křesťana. Starozákonní oběti Izraele byly odlišné od těch, které přinášely svým bohům okolní národy. Bůh pro Izraelity nebyl nevyzpytatelný despota, kterého je neustále třeba si obětmi usmiřovat, ale ten, který „vidí“, „slyší“, „zná bolesti“ svého lidu a rozhodne se „sestoupit“ (srov. Ex 3,7–8). Hospodin Izraele je svému lidu blízký, svůj otcovský vztah potvrzuje smlouvou, ve které se zavazuje provázet vyvolený národ. Ten Hospodinu slibuje poslušnost (srov. Ex 19,5n). Izrael přináší své oběti Hospodinu, protože si je vědom Božího obdarování a jeho věrné péče a přináší mu oběti díky a chvály. Stejně tak si uvědomuje svoji nevěrnost, kterou vyznává v obětech smíření.

Již v úvodních kapitolách Bible je řečí symbolů vyličen příběh člověka stvořeného k Božimu obrazu, tedy povolánému k životadárnému vztahu s Bohem. Člověk však ve své svobodě tento vztah ničí svou nedůvěrou v Boží lásku a péči. Na scénu v biblickém pojetí vstupuje „hřích“ (srov. Gn 3). Člověk chce být bohem sám sobě a stává se otrokem svého egoismu. Důsledkem tohoto rozhodnutí je smrt člověka v duchovním, potažmo tělesném slova smyslu. Bůh však člověka neopouští. Tak jako „sestoupil“, aby vyvedl Izraele z egyptského otroctví, „sestupuje“ i v osobě Syna (srov. Jan 3,13), který svou obětí završí Otcův plán spásy. Božím přáním pro člověka je život v plnosti (srov. Jan 10,10) a Ježíš nejen ukazuje cestu k opravdovému lidství,¹⁶⁰ ale také zjevuje Boží lásku, která se nezalekne ani té největší oběti pro spásu člověka.

Předcházející kapitoly podrobily Kristovu oběť rozboru a ukázaly různé její podoby, mezi něž patří:

- oběť **zástupná** – Ježíš se vydává za mnohé/za všechny, obětí sama sebe necílí na svoji záchranu, ale chce zachránit ostatní (viz též Jan 11,51 – Kaifášovo prorocství);
- oběť **úplná** – je totálním sebevydáním (Flp 2,6–8), při němž si Ježíš neponechává vůbec nic, ani šaty (Mk 15,24), ani život, ani místo na zemi, když umírá visící na kříži mezi nebem a zemí, ani krev – ta poslední vyšla z jeho probodeného boku (Jan 19,34), ani utěšující Otcovu blízkost, vždyť volá z kříže v pocitu naprosté opuštěnosti od Boha (Mt 27,46);

¹⁶⁰ Srov. GS 22.

- oběť **smíření** a oběť **za hříchy** – Ježíšovou obětí vrcholí jeho snaha usmířit lidi s Bohem (Řím 5,10–11; 2 Kor 5,18–19; Kol 1,20–22; 1 Jan 2,2; 1 Jan 4,10). Účinkem Kristovy oběti je odpuštění hříchů (Řím 8,3; Žid 9,26.28; 10,12–14; 1 Jan 2,2;);
- oběť **celého života** – Ježíš obětoval svůj život, Kalvárie byla vyvrcholením, jemuž předcházelo odevzdání obsahu celého jeho pozemského bytí; narozením jako malé dítě obětoval svoji božskou moudrost a vědění, byl přinesen a obětován v chrámu jako prvorozený, podrobil se výchově a nesl nepochopení od svých blízkých (Lk 2,48–50; Jan 2,4), musel přestát zkoušky a pokušení, snášel únavu, hlad, přestál opakované pokusy o zabití (Lk 4,29; Jan 10,31), obětoval svoji důstojnost Pána a Mistra při otrocké službě apoštolům (Jan 13,13–14);
- oběť **velekněžská** – Ježíš je na mnoha místech Listu Židům (Žid 2,17;3,1; 4,14–15; 5,5; 5,10; 6,20; 7,26; 7,28; 8,1; 9,11) představen jako velekněz a on i jeho oběť proto nesou zvláštní znaky. Tento velekněz je ustanoven Bohem (srov. Žid 5,4–5.10), je svatý a neposkvrněný (Žid 7,26), zůstává veleknězem navěky, protože je stále živ, přimlouvá se za nás (Žid 7,24–25.28). Je služebníkem pravé svatyně, kterou zřídil sám Hospodin (Žid 8,2);
- oběť **nová**, nové smlouvy – Ježíš je prostředníkem nové lepší smlouvy (Žid 8,6) a se svojí obětí vchází do nového dokonalejšího stánku (Žid 9,11);
- oběť **sama sebe** – Ježíš je nejen veleknězem, ale i obětním darem, přináší sebe, svůj život, své tělo a svoji krev, obětuje se sám (Žid 7,27; 9,14);
- oběť **jedinečná** – Ježíš se obětuje jednou provždy, zakončuje starou smlouvu vyznačující se nutností opakovaných nedokonalých obětí, a uzavírá novou smlouvu zpečetěnou jedinou dokonalou obětí jednou provždy; jeho oběť už nikdy nebude opakována, ale pro všechny časy bude zpřítomňována (Řím 5,18–19; Žid 9,25–28; 10,12.14);
- oběť **dokonalá** – přinesením této Ježíšovy oběti je dosaženo odpuštění hříchů celého lidstva, každý si může připojením ke Kristu přisvojit její užitek; už není třeba opakovat oběti staré smlouvy, které nedokázaly dokonale očistit ty, kdo je přinášejí; podle staré smlouvy museli kněží obětovat nejprve za odpuštění svých hříchů a pak stále znovu přinášet nedokonalé oběti za lid (Žid 10,1-4.11);

- **oběť přivádějící k dokonalosti a posvěcující** – účinek Ježíšovy oběti na ty, za něž je přinášena, vede k tomu, že se stávají dokonalými a jsou posvěcováni (Žid 10,14);
- **oběť modliteb a proseb** – Ježíš ji přináší v getsemanské zahradě před zatčením a odsouzením (Žid 5,7).

Z uvedeného přehledu je zřejmá naprostá jedinečnost a neopakovatelnost Kristovy oběti (Žid 10,10). Skrze ni ukázal cestu ke svobodnému darování – oběti – sebe sama pro druhé (Jan 14,16). Křesťan je schopen následovat Krista svým každodenním životem jen díky této oběti.

Ježíšův příběh zjevuje Ježíšovu naprostou oddanost vůli Otce, kterému leží na srdci spása každého člověka. Ukazuje, v čem spočívá pravá bohoslužba. Ježíš nejen zjevuje Boží lásku, něhu a péči o člověka, tedy Boha, který slouží člověku, ale ve svém lidství také dává adekvátní odpověď na Boží sebedarování – přináší v oběť sebe sama pro druhé. Hodnota Ježíšovy oběti nespočívá jen ve velikosti jeho utrpení, ale především v jeho poslušnosti a věrnosti Otcově vůli a v lásce do krajnosti, která všechno vydrží, která slouží.

Křesťan zachráněný Kristovou obětí má být napodobitelem (*mimétés*), podle jiných překladů následovníkem svého Pána, protože k tomu jej vyzývá autor epištol (1 Kor 11,1; Řím 12,1; Ef 5,1–2), nebo má se svým křížem Pána následovat (*akolútheó*), protože k tomu jej vyzývá sám Ježíš (Mt 16,24; Mk 8,34; Lk 9,23). Podstatným rysem následování či napodobování je přinášení obětí, vždyť jeho (Kristovou) obětí jsme byli vykoupeni (Ef 1,7; Tit 2,14; Zj 5,9).

„Když Ježíš okusil octa, řekl: ‚Dokonáno jest.‘ Naklonil hlavu a odevzdal ducha“ (Jan 19,30 podle ČEP). Jedině v moci a síle tohoto Ježíšova Ducha je možné Ježíše následovat.

Seznam použitých zkratk

ČEP	–	Český ekumenický překlad
ČSP	–	Český studijní překlad
EG	–	Evangelii gaudium
GS	–	Gaudium et spes
JB	–	Jeruzalémská Bible
KKC	–	Katechismus katolické církve
př. Kr.	–	před Kristem
přel. aut.	–	přeložil autor
srov.	–	srovnej
s.	–	strana, strany
sv.	–	svatý
tzv.	–	tak zvaný
v.	–	verš, verše
vs.	–	versus

Seznam literatury

Prameny

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad. 11. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2005.

Jeruzalémská Bible: Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou. Praha; Kostelní Vydří: Krystal OP; Karmelitánské nakladatelství, 2009.

Bible Online: Český studijní překlad (2023-03-27). <<https://www.bible-online.cz/>>.

Literatura

AKVINSKÝ, Tomáš. *Theologická summa.* Olomouc: Profesori bohovědného učiliště řádu dominikánského v Olomouci, 1937–1940.

BENEDIKT XVI. *Ježíš Nazaretský. Prolog, Příběhy Ježíšova narození a dětství.* 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2013.

BENEDIKT XVI. *Ježíš Nazaretský.* 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2008.

BENEDIKT XVI. *Ježíš Nazaretský. 2. díl, Od vjezdu do Jeruzaléma do zmrtyýchvstání.* 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2011.

BROŽ, Jaroslav. *List Židům.* Praha: Centrum biblických studií: Česká biblická společnost, 2015.

Catholic Bible dictionary. 1. vyd. New York: Doubleday, 2009.

Dokumenty II. vatikánského koncilu. Vyd. 2., v KN 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.

- DONAHUE, John R. – HARRINGTON, Daniel J. *Evangelium podle Marka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005.
- FAUSTI, Silvano. *Nad evangeliem podle Jana: porozumět Božímu slovu*. Praha: Paulínky, 2014.
- FAUSTI, Silvano. *Nad evangeliem podle Matouše: porozumět Božímu slovu*. První vydání. Praha: Paulínky, 2009.
- FRANCE, R. T. *The gospel of Matthew*. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans, 2007.
- FRANTIŠEK. *Evangelii gaudium = Radost evangelia: apoštolská exhortace o hlásání evangelia v současném světě*. První vydání. Praha: Paulínky, 2014.
- GREEN, Joel B. – BROWN, Jeannine K. – PERRIN, Nicholas. *Dictionary of Jesus and the Gospels*. Second edition. Downers Grove, IL: IVP Academic, 2013.
- HAHN, Scott. *Hostina Beránkova*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.
- HAHN, Scott. *Romans*. Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2017.
- HARRINGTON, Daniel J. *Evangelium podle Matouše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003.
- JAN PAVEL II. *Tertio millennio adveniente: apoštolský list Jana Pavla II. o přípravě na jubilejní rok 2000*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1995.
- JOHNSON, Luke Timothy – HARRINGTON, Daniel J. *Evangelium podle Lukáše*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005.
- Katechismus katolické církve*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1995.
- KUNETKA, František. *Eucharistie v křesťanské antice*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004.
- LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. 5. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1991.

- MAREČEK, Petr. *Evangelium podle Lukáše*. 1. vydání. Praha: Centrum biblických studií AVČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2018.
- MARTIN, Ralph P. – DAVIS, Peter H. *Dictionary of the Later New Testament and Its Developments*. Illinois: InterVarsity Press, 1997.
- MOLONEY, Francis J. *Evangelium podle Jana*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009.
- MRÁZEK, Jiří. *Evangelium podle Matouše*. 1. vyd. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2011.
- NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 2., zcela přepracované a rozšířené vydání. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1956.
- Nový biblický slovník*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 1996.
- O'BRIEN, Peter Thomas. *The letter to the Hebrews*. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Pub. Co., 2010.
- OSBORNE, Grant R. *Matthew*. Grand Rapids, MI: Zondervan, 2010.
- Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Díl 18, Navary-Oživnutí*. Praha: J. Otto, 1902.
- PETRÁČEK, Tomáš. *Předobrazy Krista ve Starém zákoně*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.
- PITRE, Brant. *Jesus and the Jewish Roots of the Eucharist: Unlocking the Secrets of the Last Supper*. New York: Doubleday, 2011.
- POKORNÝ, Petr. *Evangelium podle Marka*. 1. vydání. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2016.
- POKORNÝ, Petr – HECKEL, Ulrich. *Úvod do Nového zákona: přehled literatury a teologie*. Praha: Vyšehrad, 2013.

- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Božská Sláva Ukřižovaného. Hymnus Filipanům 2,6-11*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2020.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 4. vyd. Kostelní Vydří: Krystal OP; Karmelitánské nakladatelství, 2010.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Problematika vědění a vědomí vlastní osobní identity Ježíše z Nazareta*. Vyd. 1. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 1998.
- RAHNER, Karl – VORGRIMLER, Herbert. *Teologický slovník*. Vydání druhé, revidované, ve Vyšehradu první. Praha: Vyšehrad, 2009.
- RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského: historicko-teologický úvod do Nového zákona*. Druhé, opravené a rozšířené vydání. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2019.
- RYŠKOVÁ, Mireia. Holiness as a Process of Growing into Spiritual Adulthood. *Communio viatorum: a theological journal* 2019, roč. 61, č. 1, s. 15-27.
- STAROZÁKONNÍ PŘEKLADATELSKÁ KOMISE. *Výklady ke Starému Zákonu. I. ZÁKON, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium*. Praha: Kalich, 1991.
- THEOBALD, Michael. *List Římanům*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.
- THOMPSON, James W. *Hebrews*. Grand Rapids: Baker Academic, 2008.
- VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Hospodinův služebník a nová smlouva: výklad „písni o služebníkovi“ z knihy Izaiáš a jejich poselství o smlouvě*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009.
- VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Izajáš: svědectví o vítězíci důvěře*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2014.
- VOPŘADA, David. Svátosti – Kristův lék u církevních otců. *Mezinárodní katolická revue Communio* 2014, roč. 18, č. 2.

Elektronické zdroje

Ašóka [2023-02-18]. <<https://www.buddhismus.cz/asoka.html>>.

Azazel. Virtual Jewish Library [2022-04-08].
<<https://www.jewishvirtuallibrary.org/azazel>>.

Bodhisattva. Encyclopedia Britannica [2023-02-18].
<<https://www.britannica.com/topic/bodhisattva>>.

Bodhisattva. Merriam-Webster Dictionary [2023-02-18]. <<https://www.merriam-webster.com/dictionary/bodhisattva>>.

Didaché - Učení Pána, hlášané národům dvanácti apoštolů. Revue Theofil - revue pro život z víry (14.7.2008) [2023-03-26]. <<https://revue.theofil.cz/revue-clanek.php?clanek=338>>.

FIALOVÁ, Radka. *Dvě zprávy o raně křesťanské liturgii. Pokus o analýzu narativní struktury* (2014) [2023-02-18]. <https://web.etf.cuni.cz/ETFN-906-version1-dve_zpravy_o_rane_krestanske_liturgii___fialova.pdf>.

GUZIK, David. *Ephesians 5 – Life in the Spirit* (2018) [2023-03-30].
<<https://enduringword.com/bible-commentary/ephesians-5/>>.

KADIRI, Abdelfattah. *The Concept of Sacrifice in Buddhism* (2016) [2023-02-18].
<https://www.academia.edu/31255665/THE_CONCEPT_OF_SACRIFICE_IN_BUDDHISM>.

SCARANO, Angelo. *29. neděle v mezidobí B / Služebník bez služebníků?* [2023-04-14].
<<https://www.pastorace.cz/Kazani/29-nedele-v-mezidobi-b-sluzebnik-bez-sluzebniku>>.

Slovník současné češtiny. Lingea (2018) [2022-10-29].
<<https://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny/ob%C4%9B%C5%A5>>.

What does it mean that God will not despise a broken spirit and contrite heart? [2023-03-30]. <<https://www.gotquestions.org/broken-spirit-contrite-heart.html>>.